

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SIGURNOSNIH I MIROVNIH STUDIJA

**ULOGA MLADIH U IZGRADNJI MIRA U
POSTDEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI**
- Magistarski rad -

Studentica: Amina Mihaljević Čidić
864/II-SPS

Mentorica: doc.dr. Selma Ćosić

Sarajevo, septembar 2024.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
I TEORIJSKO - METODOLOŠKI OKVIR RADA.....	6
1.1. Problem istraživanja.....	6
1.2. Predmet istraživanja.....	6
1.3. Ciljevi istraživanja.....	7
1.3.1. Društveni ciljevi istraživanja.....	7
1.3.2. Naučni ciljevi istraživanja.....	8
1.4. Sistem hipoteza.....	8
1.4.1. Generalna hipoteza.....	8
1.4.2. Posebne hipoteze.....	8
1.4.3. Indikatori.....	8
1.5. Način istraživanja.....	9
1.6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	10
1.6.1. Naučna opravdanost.....	10
1.6.2. Društvena opravdanost.....	11
1.7. Kategorijalno pojmovni sistem.....	11
1.8. Polazna naučno-teorijska saznanja o predmetu istraživanja.....	13
1.8.1. Fundamentalna pitanja.....	14
1.8.2. Koncept mogućih odgovora.....	14
II TEORIJSKO - HISTORIJSKI KONTEKST MIRA.....	15
2.1. Pojmovno određenje mira.....	15
2.2. Pojmovno određenje nasilja.....	17
2.2.1. Vrste nasilja.....	17
2.3. Kultura nasilja - kultura mira.....	20
2.4. Historijski kontekst mira.....	23
2.5. Sukob kao preteča mira.....	24
2.5.1. Kreativna transformacija sukoba.....	26
2.5.2. Piramida izgradnje mira - John Paul Lederach.....	27
III IZGRADNJA MIRA U TEORIJAMA MEĐUNARODNIH ODNOSA.....	29
3.1. Realizam.....	30
3.2. Liberalizam.....	31
3.3. Konstruktivizam.....	32
3.4. Društvena transformacija i pomirenje.....	32
3.5. Civilizacijski heksagon Dietera Senghaasa.....	34
3.6. Načini socijalizacije mladih u Bosni i Hercegovini.....	36
3.6.1. Uloga porodice.....	36
3.6.2. Utjecaj okruženja.....	38
3.6.3. Uloga obrazovanja.....	38

3.6.4. Uloga medija i društvenih mreža.....	39
IV IZGRADNJA MIRA U POSTDEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI.....	41
4.1. Uloga međunarodnih i nevladinih organizacija u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini.....	41
4.1.1. Pozitivne promjene kroz rad nevladinih organizacija.....	47
4.2. Neformalno obrazovanje u službi mladih.....	48
4.3. Mladi u postdejtonskoj izgradnji mira.....	49
4.3.1. Položaj mladih u Bosni i Hercegovini.....	51
4.3.2. Mladi kao problem ili rješenje problema?.....	52
V REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA.....	54
5.1. Rezultati anketnog upitnika.....	54
VI ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	64
VII PRIJEDLOZI ZA UKLJUČIVANJE MLADIH U IZGRADNJU MIRA.....	66
7.1. Izrada kurikuluma za izgradnju mira u formalnom i neformalnom obrazovanju.....	66
VIII SKRAĆENICE.....	67
IX POPIS LITERATURE.....	68
X POPIS SHEMA I GRAFIKONA.....	72
XI PRILOZI.....	73

UVOD

Populacija mladih ljudi koja čini dio bosanskohercegovačkog društva je direktno ili indirektno uključena u izgradnju mira u Bosni i Hercegovini, koja i pored svog regularnog obrazovanja teži da stekne znanje iz oblasti mira, sukoba, izgradnje mira. Na osnovu tih znanja djeluju u svojim zajednicama, kroz matične profesije te čine bosanskohercegovačko društvo spremnijim za samu izgradnju mira. Međutim, tek mali dio mladih je direktno i svjesno uključen u izgradnju mira. Ostatak mladih ljudi, tj. većinu njih, jesu mladi koji u dobrom dijelu slučajeva nisu društveno aktivni, pa i ako se aktiviraju, postaju članovi nacionalističkih stranaka. Upravo te stranke temelje svoje politike na ratnoj retorici čiji dio postaju i mladi koji nisu bili niti rođeni za vrijeme sukoba.

Na početku istraživanja prvenstveno će biti govora o teorijsko-historijskom kontekstu mira, pri čemu će se analizirati pojmovno određenje mira, nasilja, te razlike između kulture nasilja i kulture mira. Historijski kontekst mira bit će postavljen u širi okvir, gdje će se sukob posmatrati kao preteča mira, a posebna pažnja će biti posvećena kreativnoj transformaciji sukoba prema modelu "Piramide izgradnje mira" Johna Paula Lederacha.

Istraživanje će se fokusirati na izgradnju mira kroz prizmu različitih teorija međunarodnih odnosa, uključujući realizam, liberalizam i konstruktivizam. Unutar ovih teorijskih okvira, analizirat će se društvena transformacija i pomirenje, kao i koncept "Civilizacijskog heksagona" Dietera Senghaasa, koji nudi sveobuhvatan pristup razumijevanju izgradnje mira.

Socijalizacija mladih u Bosni i Hercegovini bit će promatrana kroz nekoliko ključnih faktora: ulogu porodice, utjecaj okruženja, ulogu obrazovanja te ulogu medija i društvenih mreža. Posebna pažnja će biti posvećena načinu na koji socijalizacija utiče na formiranje stavova i ponašanja mladih, s posebnim naglaskom na djecu rođenu od 1995. godine pa nadalje, koja nisu direktno iskusila rat, ali ipak demonstriraju nasilna ponašanja.

Karakter, prva znanja, navike i vještine stiču se u porodici, i kada se mlada ličnost formira na iskrivljenim stavovima, vrijednostima i navikama, svaki nadolazeći vid socijalizacije je otežan. Zbog već formiranih stavova o nekome ili nečemu, daljnja socijalizacija se ostvaruje kroz obrazovanje, utjecaj vršnjačkih grupa, generacijski utjecaj, i utjecaj cjelokupne okoline. Greške i propusti koji su se desili u primarnoj socijalizaciji često se nastavljaju u daljnjem

procesu socijalizacije, gdje se formiraju iskrivljena uvjerenja i stavovi, što dovodi do otpora kada se te greške žele ispraviti.

To se neminovno odražava na sigurnost, humanu sigurnost i u osnovi na izgradnju mira. Erich Fromm u svojoj studiji o čovjekovim potrebama spominje generacijsko prenošenje mržnje, zagovarajući tezu da se ne može govoriti o sreći koja je u svojim temeljima zasnovana na mržnji. Ta mržnja ima svoj sadržaj i svojstva koja se pripisuju drugom i drugačijem. Pozitivan primjer koji opovrgava Fromm-ovu tezu jesu Njemačka i Francuska, koje su u prošlosti ratovale, a danas su upravo one stub Evropske unije.

Kada je riječ o ulozi međunarodnih i nevladinih organizacija u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, istraživanje će se baviti analizom pozitivnih promjena koje su postignute kroz njihov rad, uključujući i ulogu neformalnog obrazovanja u osnaživanju mladih. Također, rad će obuhvatiti kulturu dijaloga kao jednu od početnih stavki u razgovorima o pomirenju u društvima koja su prošla kroz sukobe. Konačno, obrazovni sistem bit će prepoznat kao element koji ima potencijal za pozitivne promjene u društvu, ali koji zahtijeva veliki trud i reformu kako bi se ostvario taj potencijal.

Istraživanje će istaknuti važnost promjena u primarnoj socijalizaciji koja se odvija unutar porodice. Kada se postignu promjene u ovom osnovnom segmentu, škola, nevladine organizacije i drugi faktori socijalizacije mogu dodatno povećati svoj utjecaj na mlade, što će doprinijeti razvoju kulture mira i smanjenju nasilnog ponašanja među mladima.

I TEORIJSKO - METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja u ovom radu je, nepostojanje sistemske izgradnje mira na nivou države Bosne i Hercegovine kroz koju bi se mladi ljudi ohrabрили da uzmu aktivno učešće u društveno- političkim dešavanjima u državi i društvu. Obrazovni sistem ne pruža adekvatan obrazovni sadržaj kada je u pitanju izgradnja mira, pomirenje ili uopće poznavanje osnovnih procesa u državi. Postoje nastavni predmeti koji nose naziv „Građansko obrazovanje” i “Kultura življenja” u osnovnim školama i „Demokratija” u srednjim školama, međutim oni ne zadovoljavaju potrebu osnovnog opismenjavanja mladih, u pogledu mirovnog obrazovanja i izgradnje mira. U njima se ne uči o kulturi sjećanja, pomirenju, poštovanju ili izgradnji mira, uveliko se očekuje da se sva ta znanja trebaju naučiti u krugu porodice što je svakako pogrešno. Porodice su te koje se još uvijek ‘hrane’ ratom produbljujući rane koje je on za sobom ostavio i te rane prenose na mlade. Roditelji putem primarne socijalizacije kod djece stvaraju vakuum zonu jer djeca usvajaju njihove stavove, mišljenja i navike čime upadaju u začarani krug i time otežavaju izgradnju mira i pomirenje među sukobljenim stranama. Na osnovu prethodno navedenog stvaraju se stereotipi i predrasude o drugima i drugačijima te se time dodatno otežava rad međunarodnih organizacija koje ulažu napore da osiguraju nesmetanu izgradnju mira i državnu sigurnost.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja je zapravo formulisan kroz određivanje naslova teme istraživanja. Na osnovu navedenog problema istraživanja, kao predmet istraživanja mogu se navesti svi faktori koji utječu na nastanak prethodno pomenutog problema. Faktori koji bi trebali pomoći izgradnju mira, ali ga u bosanskohercegovačkom društvu usporavaju, od kojih su najzastupljeniji: obrazovanje, odgoj, mediji, društvene mreže, te socijalizacija i iskrivljeni temelji kod mladih u odrastanju predstavljaju jedan od najvećih izazova za izgradnju mira, što se neminovno manifestuje i na cjelokupno društvo i njegovu sigurnost.

Vremensko određenje predmeta: Vremenski period koji će biti obuhvaćen istraživanjem počinje od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma, odnosno od 1995. godine do 2022. godine.

Prostorno određenje predmeta: Prostor koji će se obuhvatiti ovim istraživanjem bit će država Bosna i Hercegovina, odnosno Federacija Bosne i Hercegovine, Republika Srpska i Distrikt Brčko.

Disciplinarno određenje predmeta istraživanja: Istraživanje pod nazivom „Uloga mladih u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini” je interdisciplinarnog karaktera s naglaskom da se navedeno istraživanje prvenstveno odnosi na Oblast sigurnosnih i mirovnih studija. Kako je istraživanje značajno za Sigurnosne i mirovne studije tako zahtjeva oslonac i naučna saznanja drugih nauka kako bi bilo potpuno. Za primjer možemo navesti sociologiju, kao srodnu naučnu disciplinu koja prožima pomenuti predmet istraživanja.

1.3. Ciljevi istraživanja

U svakom projektu istraživanja trebaju se posebno definisati ciljevi istraživanja. „U okviru određivanja ciljeva istraživanja razlikujemo dvije vrste ciljeva: naučne i društvene. Svako istraživanje ima kao opći cilj sticanje naučnog saznanja određenog obima i nivoa, a istovremeno, po općem konceptu i ideologiji nauke, svaka naučna djelatnost treba da bude usmjerena na dobrobit ljudi. To je osnov za razlikovanje naučnih i društvenih ciljeva i za njihovo posebno iskazivanje u ovom dijelu projekta.“ (Termiz: 2009: 220).

U ovom istraživanju prvo ćemo artikulirati društvene, a zatim i naučne ciljeve istraživanja. Zašto prvo društvene obrazlaže se kroz sljedeće: „Društvene potrebe zahtijevaju određene djelatnosti da bi se ostvarila određena situacija – dakle društvo postavlja određene ciljeve. Shodno tome, naučno istraživanje je sistem naučnih i nenaučnih smislenih radnji, intelektualnih, fizičkih i drugih, kreativnih i rutinskih, kojima se ostvaruju naučna saznanja kao naučni cilj i akcione radnje kojima se postiže društveni cilj u manjoj ili većoj mjeri. Dakle, ispravan redoslijed iskazivanja ciljeva u tom slučaju bi bio iskazivanje prvo društvenih ciljeva istraživanja, pa potom naučnih.“ (Termiz: 2014: 43).

1.3.1. Društveni ciljevi istraživanja

Svi akteri u jednoj državi na način na koji im uslovi to dozvoljavaju, trebaju se boriti i štititi društvo od bilo kojeg oblika ugrožavanja ili usporavanja napretka istog. Osobito osporavanja mira i sigurnosti u jednom društvu, koji čine jednu od osnovnih ljudskih potreba. Potreba jednog društva je da se zaštiti od svih oblika ugrožavanja kako kroz zakonski okvir očuvanja

sigurnosti pojedinca i cjelokupne državne sigurnosti, tako sve do kulture dijaloga i važnosti dijaloga u njegovom punom značenju.

1.3.2. Naučni ciljevi istraživanja

“Naučni ciljevi su zadati nivoi naučnog saznanja koji su namijenjeni da ostvaruju naučna istraživanja i koji će biti sadržani u rezultatima istraživanja.” (Termiz: 2004: 179).

Cilj naučnog istraživanja bi bilo istraživanje načina kojima bi se moglo umanjiti ili u budućnosti iskorijeniti faktori osporavanja mira i sigurnosti u jednom društvu, te na koji način bi socijalizacija mogla prerasti iz negativnog u pozitivni podstrek izgradnje mira i sigurnosti.

1.4. Sistem hipoteza

1.4.1. Generalna hipoteza

Obrazovni sistem u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini ne pruža adekvatna znanja i vještine mladima na polju izgradnje mira, kulture dijaloga i pomirenja nakon čega se javlja potreba za većim učešćem mladih u nevladinom sektoru kako bi popunili prazninu obrazovnih procesa koji neminovno usporavaju izgradnju mira u bosanskohercegovačkom društvu. U potpunjavanje formalnog obrazovanja moguće je kroz uvođenje novih nastavnih predmeta kao što su: mirovno obrazovanje ili pedagogija mira.

1.4.2. Posebne hipoteze

1. Poboljšanje kvaliteta socijalizacije kod mladih neophodno je za izgradnju mira i očuvanje sigurnosti u Bosni i Hercegovini.
1. Andragoški pristup roditeljima i budućim roditeljima je neophodan da se prevenira početna negativna socijalizacija kod mladih.
2. Edukacija o izgradnji mira, kulturi dijaloga i suživotu su važni segmenti jednog društva koji će prouzrokovati napredak istog.
3. Mediji imaju ključnu ulogu u afirmaciji izgradnje mira i uključivanju mladih u izgradnju mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini.

1.4.3. Indikatori

Indikatori u ovom istraživanju jesu stanje mladih u državi, Dejtonski okvirni mirovni sporazum, posljedice genocida, odlazak mladih, priručnik „Društvena transformacija i

pomirenje u Bosni i Hercegovini” i „Priručnik za stratešku izgradnju mira” ali i rezultati mnogobrojnih istraživanja koje su provele nevladine organizacije. Također, tu su i mnoge nevladine mirovne organizacije, nastale u Bosni i Hercegovini koje jako često surađuju sa međunarodnim organizacijama na projektima koji su upravo namjenjeni mladim ljudima. U prilog prethodno navedenog jeste i projekat „STaR” koji je tokom svog trajanja okupljao mlade ljude iz cijele Bosne i Hercegovine. Pomenuti projekat je između ostalog obuhvatio metode izgradnje mira, pomirenja i suživota u Bosni i Hercegovini. Projekat „detaljno prikazuje našu filozofiju u praksi, pristupu i metodologiji, kao i dijalog i alat za osposobljavanje u nadi da će biti od koristi drugim graditeljima mira u promociji društvenog oporavka u Bosni i Hercegovini, kao i u drugim zemljama koje se oporavljaju od masovnog nasilja. Projekat je u isto vrijeme uključivao rad kako sa odraslima, koji su preživjeli strahote rata u Bosni i Hercegovini, tako i sa mladima koji su odrastali pod sjenkom rata uglavnom u jako podjeljenim zajednicama, gdje su bili izloženi pristrasnim poslijeratnim narativima te imali malo prilika razumjeti proživljeno iskustvo i perspektivu druge strane” (USADI: 2021).

1.5. Način istraživanja

Naučno saznanje se stiče prvenstveno naučnim istraživanjem primjenom odgovarajućih naučnih metoda. Ovo istraživanje će biti teorijsko – empirijsko, gdje je predmet teorijskog istraživanja naučna teorija ili teorija uopće, a empirijskog – društvena stvarnost, a bit će zasnovano na relevantnim činjenicama koje se tiču izgradnje mira te očuvanja sigurnosti. U okviru metode pribavljanja podataka u ovom radu koristit će se sljedeće: metoda posmatranja, metod analize sadržaja dokumenta, komparativni metod i metoda prikupljanja podataka - tehnika anketa.

Metoda posmatranja: „Posmatranje je metod sakupljanja podataka neposrednim svjesnim čulnim opažanjem – zapažanjem, a ne isključuje ni sve vrste posredovanja – posredovanje tehničkih naprava – instrumenata kojima se pojačavaju mogućnosti ljudskih čula; posredovanje posmatrača – istraživača prilikom posmatranja masovnih pojava te posredovanje subjektivnosti posmatrača – istraživača koji obavlja posredovanje” (Termiz: 2009: 268).

Metoda analize sadržaja dokumenata: Bitna metoda u ovom istraživanju jeste i analiza sadržaja dokumenata. U ovom istraživanju će biti upotrijebljena budući da je riječ i o

empirijskom istraživanju, i da je bitno istražiti već postojeće podatke koji se tiču izgradnje mira. „Metodom analize dokumenata mi otkrivamo podatke, definišemo i odabiramo, pri čemu je čulno angažovanje nužno, a misaoni proces bitan“ (Termiz:2009:289).

Komparativna metoda: „Za društvene nauke bitno je da su suštinski opći predmeti komparacije sve društvene pojave, ali i ne sve međusobno, već samo one kod kojih se mogu utvrditi određeni kvalitet između kojih postoji određeni stepen mogućnosti konstatovanja istosti, sličnosti ili različitosti“ (Termiz: 2009: 117). U odnosu na prethodno navedeno, primarna socijalizacija kao društvena pojava ostavlja veliki trag na izgradnju mira zbog toga što se u njoj usvajaju osnovni stavovi, navike i vrijednosti koje čine jednog pojedinca. Gdje se taj pojedinac s jedne strane uključuje u izgradnju mira, dok s druge strane osporava izgradnju istog, što se dobrim dijelom pripisuje djelovanju prvobitne socijalizacije na čovjeka.

Metoda prikupljanja podataka - anketa: „*Anketa* je najčešća tehnika metode prikupljanja podataka u društvenim znanostima, označava postavljanje određenih pitanja određenoj vrsti i broju ljudi, na određeni način da bi se dobili točni odgovori. U širem smislu anketa je svako prikupljanje podataka uz pomoć postavljanja pitanja. Međutim, pitanja se mogu postavljati na različite načine i o različitim stvarima, pa u vezi s tim razlikujemo: anketu (u užem smislu), intervju i test. U užem smislu anketa je pismeno prikupljanje podataka o stavovima i mišljenjima na reprezentativnom uzorku ispitanika uz pomoć upitnika“ (Termiz: 2009: 123-149).

1.6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

1.6.1. Naučna opravdanost

„Naučno opravdano istraživanje je ono koje doprinese produbljivanju, proširivanju, pouzdanosti i primjenjivosti naučnog saznanja o predmetu ili metodi nauke, odnosno o predmetu ili metodama istraživanja – ili o oboma“ (Termiz:2009:238). Sigurnosne i mirovne studije su od samog svog nastanka veoma bitna naučna disciplina koja se proučava širom svijeta. Kada prethodnu tvrdnju postavimo u kontekst Bosne i Hercegovine tj. postkonfliktne države onda se jasno uviđa potreba studija mira i sigurnosti. Također, rad će obuhvatiti organizacije za izgradnju mira, kako bosanskohercegovačke tako i međunarodne koje ulažu svoje napore i sredstva u mlade ljude koji su potencijal za izgradnju mira u Bosni i Hercegovini. Istraživanje će pokazati i rezultate rada pomenutih organizacija. U skladu s tim,

postoji mogućnost da se upravo u njihovom radu nalaze rješenja budućih problema, naposljetku i prevencija predstojećih konflikata.

1.6.2. Društvena opravdanost

Društvena opravdanost istraživanja se procjenjuje na osnovu potencijalnog doprinosa istraživanja u rješavanju društvenog problema. S tim u vezi, istraživanje se sprovodi zbog prikupljanja dosadašnjih znanja i otkrića na pomenutu temu, i predstavljanja novih otkrića i gledišta u ovom slučaju kada je izgradnja mira u pitanju. Istraživanje može pomoći u osvještavanju mladih o njihovim mogućnostima i promjenama koje oni mogu postići. Također, trenutna situacija u državi je takva da se jako često govori o ponovnim sukobima, gdje bi istraživanje moglo dati svoj doprinos time što će mladima ponuditi mir kao društveno prihvatljivo stanje kojem će oni težiti, a sukob kao stanje koje nikome ne donosi koristi, što rezultira smirivanjem postojeće društvene napetosti.

1.7. Kategorijalno pojmovni sistem

Konflikt: Konflikt prema Beridanu označava „sukob, spor, raspravu, ali i oružani sukob, borbu i rat. Najoštriji sukob (konflikt) je rat, odnosno masovan i intenzivan oružani sukob između različitih političkih struktura unutar jednoga društva. U tom smislu se događaju i sukobi među društvima i među državama, najradikalniji oblik konflikta jeste rat, u kojem različite političke strukture unutar jednoga društva (građanski rat), ili različita društva (države) oružanim sredstvima nastoje ostvariti svoje interese (međunarodni oružani sukob ili rat)” (Beridan: 2001: 172).

Mir: „U političkom smislu, mir predstavlja stanje suprotno ratu, obratno od stanja rata, stanje koje prethodi ratu i koje slijedi iza njega” (Beridan, Tomić i Kreso: 1996: 144). Prema Tadiću pod pojmom mira podrazumijeva se „prestanak neprijateljstva među državama, među nacijama, što mir čini međunarodno – pravnim pojmom. Prema istom autoru „mir je sve ono što je suprotno ratu, sve ono što nije sukob, sve ono što isključuje svaki oblik nasilja” (1996:132). Prethodno navedene definicije dopunjuju Galtungovo poimanje pozitivnog i negativnog mira: „pozitivni mir predstavlja stanje društva u kome vladaju harmonija i suradnja u kojima postoji društvena pravda i jednakost za sve. Dok, negativni mir podrazumijeva stanje u kome nema fizičkog nasilja odnosno nepostojanje rata” (Galtung: 1996: 54).

Izgradnja mira: Lederach definira izgradnju mira kao „niz procesa, pristupa i faza potrebnih za transformaciju sukoba u održivije i mirnije odnose” (1997:20). Prema Lederach-u „središnja strategija izgradnje mira je transformacija sukoba, a najučinkovitija je onda kada se odvija na nivou podsistema, odnosno lokalne zajednice. Lederach uvodi koncept „pomirenje-kao-susret“, odnosno potrebu da se obezbijedi prostor i prilika za susrete između sukobljenih strana na različitim nivoima kako bi se artikulisala doživljena bol i predočila međuzavisna zajednička budućnost. Izgradnja mira, sa fokusom na emocionalne i psihološke aspekte sukoba, ključna je za transformaciju sukoba” (2003:23-30).

Postkonfliktna izgradnja mira: „Predstavlja strategije koje obuhvataju pokušaj konsolidacije mira i implementacije mirovnog sporazuma koji stabilizira naciju, društvo ili regiju, uz izbjegavanje netrpeljivosti, osvete i novih zaoštavanja, pa čak i adresiranje skrivenih tenzija koje omogućavaju konflikt. Instrumenti obuhvataju podršku izgradnji političkih institucija i demokratskih procesa, demobilizaciju i nadgledanje vojne reforme, ekonomsku rekonstrukciju i rehabilitaciju te humanitarnu pomoć, kao i društveno pomirenje i pravdu. Ovi rekonstruktivni i stabilizirajući napori neizostavno obuhvataju instrumente strukturalne prevencije” (Sriram i Wermester: 2003: 13-29).

Socijalizacija: „Prema latinskom socialis: društveni, od socius: zajednički; drug, partner. To su dugotrajni, složeni procesi u kojima pojedinac u interakciji s društvenom okolinom razvija, oblikuje i uči društveno relevantne oblike doživljavanja i ponašanja: uvjerenja, stavove, vrijednosti, navike, običaje. E. Durkheim socijalizaciju je odredio kao »podruštvljavanje čovjeka«, ističući pritom dominaciju društvenih uvjeta u oblikovanju pojedinca. Psiholozi upozoravaju na lične faktore u procesu socijalizacije: motivaciju, osjećaje, percepciju, pamćenje, mišljenje, višestruku inteligenciju. Suvremena komunikologija socijalizaciju shvata kao razvoj osobnosti u međudjelovanju društvenoga i individualnoga posredovanja vanjskih sistema vrijednosti. Dva su bitna obilježja socijalizacije: prvo, promjene do kojih dolazi u socijalizaciji posljedica su učenja, stjecanja iskustva; drugo, te promjene nastaju u društvenoj interakciji, posljedica su društvenog učenja – sticanja iskustva u odnosima s društvenom okolinom”¹.

¹ Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56923>

Dijalog: „Općenito, razgovor između dvoje ili više ljudi; razgovor, pregovori između dviju ili više skupina kako bi se riješio neki problem i razriješile nesuglasice”².

Kultura dijaloga: „Kultura dijaloga može se okarakterisati na način da se u konverzaciji s drugima ponašamo na kulturni i lijep način uz poštovanje određenih elemenata, pravila. Svrha tih pravila je očuvanje dostojanstva i integriteta pojedinca. Neki od elemenata kulture dijaloga su: lična kultura sagovornika, poštovanje sagovornika, drugačije mišljenje, kreativnost, tolerancija, kompetencije, argumentacija stavova, kritički pristup, traganje za istinom. U kulturi dijaloga nastojimo doći do istine, stvari nazvati pravim imenom uz iznošenje argumenata. Polazna tačka dijaloga je posjedovanje empatičnog odnosa prema sagovorniku, staviti se u njegovu poziciju i do kraja biti svjestan da ti nije cilj da povrijediš tog čovjeka, da ga omalovažavaš, naprotiv, svo vrijeme vođenja dijaloga mora biti poštovanje i razumijevanje za sagovornika”³.

1.8. Polazna naučno-teorijska saznanja o predmetu istraživanja

U naučna saznanja od kojih se polazi u istraživanju uvrštavaju se ona saznanja koja su korištena kao temelj prilikom opažanja i same formulacije problema i predmeta istraživanja. Rezultati dosadašnjih istraživanja oslanjaju se na priručnike i praksu mirovnih istraživača i istraživačica, teoretičara koji se bave oblastima mira, mirovnih radnika, ali također, potrebno je pomenuti sam nastanak izgradnje mira. Termin *izgradnja mira* prvi put se pojavio 1970-ih i definirao ga je Johan Galtung kao „stvaranje struktura za izgradnju mira za promovisanje održivog mira, rješavanjem prevencije konflikata, sprovođenje mira, prekid vatre, održavanje mira i izgradnja mira” (Taksás: 2015:79). Poslije toga diskutovalo se o izgradnji mira kao bitnom temelju društava koja su bila u konfliktima, da bi u izvještaju generalnog sekretara UN Boutros Boutros - Ghali-ija iz 1992. pod nazivom „Agenda za mir” obrazložila pravila pri izgradnji mira, te se Agenda smatra jednim od osnovnih radova o konceptu izgradnje mira. U kojem se izgradnja mira definiše kao „akcija za identifikaciju i podršku struktura koje teže da ojačaju i učvrste mir kako bi se izbjegao ponovni sukob” (Taksás: 2015:80).

² Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=15101>

³ Bašić, Esmir, *Kultura dijaloga*, Bošnjaci – web magazin, 2011. Dostupno na: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=40456>

1.8.1. Fundamentalna pitanja

1. Koliko mladi ljudi učestvuju u izgradnji mira?
2. Koji programi i projekti za izgradnju mira u Bosni i Hercegovini postoje?
3. Kakav je nivo edukacije o izgradnji mira?
4. Na koji način se može pozitivno utjecati na podsticanje kulture dijaloga?
5. Koliko i na koji način se državne institucije mogu uključiti u izgradnju mira?
6. Da li se mladi uopće uključuju u izgradnju mira?

1.8.2. Koncept mogućih odgovora

Mladim ljudima u Bosni i Hercegovini se ne posvećuje dovoljno pažnje. Oni imaju kapacitet na kojem bi se bh. društvo ponovno moglo 'roditi'. Zbog toga što je država slaba bez onih koji će je iznova graditi. Ako se desi da se država treba jačati odozdo prema gore, tu upravo mladi ljudi treba da uzmu glavno učešće. Zbog toga je potrebno da se mladi ljudi angažuju u izgradnji mira u što većem broju. Treba naglasiti da jedan dio mlade populacije čini upravo veći angažman u pogledu društvene aktivnosti, da učestvuju u izgradnji mira, te da žele graditi kulturu dijaloga i živjeti u miru. Također, valja naglasiti da je izgradnja mira jedan od preduslova za nesmetan razvoj društva i države, gdje su mir i sigurnost neophodni za taj razvoj. Pozitivan utjecaj na kulturu dijaloga je moguć kroz okupljanja mladih na edukativnim programima, radionicama i ljetnim školama. Upravo o ovome je govorio Lederach kroz koncept „pomirenje-kao-susret“ tj. da se mladima treba obezbijediti prilika i prostor za okupljanje (Lederach: 2003:23-30). Potrebno je naglasiti da mladi jako često pružaju otpor prema međuetničkim, međunacionalnim i međureligijskim okupljanjima zbog predrasuda i stereotipa koji su usvojili kroz svoje odrastanje. Njihovi stereotipi se temelje na iskustvima njihovih porodica, na gubitku i stravičnom stradanju članova njihove porodice što uveliko otežava proces pomirenja i samu izgradnju mira. Uključenost institucija u izgradnju mira i podsticanje mladih da uzmu učešće u procesima pomirenja je veoma mala. Upravo državne institucije treba da ponude sistemski rješenja koja bi obuhvatila cjelokupnu potrebu postdejtonskog društva na putu izgradnje mira.

Postoje i svijetle tačke u bosanskohercegovačkom društvu koje daju nadu za djelimičnim promjenama potrebnim za ublažavanje rana i pružanje ruke pomirenja mladim ljudima koji žele da ostanu u Bosni i Hercegovini i da grade svoju budućnost u svojoj domovini. Primjer pozitivne prakse je projekat „Društvena transformacija i pomirenje (STaR) koji je bio

implementiran na deset lokacija širom Bosne i Hercegovine. Projekat se fokusirao na preobražaje odnosa u poslijeratnom društvu izgradnjom posvećenosti ka međuetničkom poštovanju i saradnji u različitim grupama mladih i prenošenjem poruka o preobražaju i pomirenju široj javnosti u ciljnim zajednicama. Projekat je realizovalo pet partnerskih organizacija: Karuna Centar za izgradnju mira, sa sjedištem u Sjedinjenim Državama, Centar za izgradnju mira (CIM) inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR), Mali Koraci i PRONI Centar za razvoj mladih (PRONI), bazirane u BiH, a finansiran od strane USAID BiH. Srž ciljeva i metodologije ovog projekta je stvoriti sigurne prostore za autentičan dijalog, u kojem bi ratne rane bile zajednički priznate, a pristrasni narativi zajednički razoružani. Ovo su dva ključna koraka na putu ka istinskom društvenom iscjeljenju i pomirenju⁴. Upravo ovakvi projekti doprinose jačanju bosanskohercegovačkog društva kroz umrežavanje mladih iz cijele Bosne i Hercegovine kojima je jedini cilj osnažiti i pomiriti mlade koji su budućnost jednog društva.

II TEORIJSKO - HISTORIJSKI KONTEKST MIRA

2.1. Pojmovno određenje mira

Na koji način čovjek može dokučiti srž pojma vlastite suštine. Suština koja čini njegovu unutrašnjost čijim odsustvom se narušava njegova čovječnost. Upravo je mir odlika preko koje čovjek dokazuje vlastitu posebnost koja ga izdiže iznad svih ostalih živih bića. Golubica koja nosi granu masline, plava boja ili sutonski spokoj samo su neki od mnogobrojnih sinonima za mir. Mir se često povezuje s harmonijom, ravnotežom, blagostanjem, tolerancijom i međuljudskim poštivanjem. On je temelj za ostvarenje stabilnosti, napretka, razvoja i sreće kako u čovjekovom mikrokosmosu tako i u cjelokupnom društvu. Mir je važan i u okviru ljudskih prava, jer pruža društveno uređenje u kojem se poštuju i ostvaruju sva prava pojedinca bez straha od nasilja ili diskriminacije. Na državnom nivou ključan je za održavanje ekonomskog napretka, društvene kohezije i očuvanje okoliša. Postoji mnogo načina za postizanje mira a neki od njih su: diplomatskim pregovorima, sporazumima, zakonodavstvom, djelovanju međunarodnih organizacija, pravdom i razumijevanjem, te kulturom dijaloga.

⁴ Priručnik: Društvena transformacija i pomirenje u Bosni i Hercegovini (2020) dostupno na: <https://www.karunacenter.org/wp-content/uploads/2020/12/BiH-STaR-Manual-BOS-Final-rev.pdf>

Definiranje mira je mnogostrano i može se promatrati sa različitih aspekata. Mnogi, kako domaći, tako i svjetski autori, teoretičari, filozofi, sociolozi predočili su svoje gledište o miru. Autori Beridan, Tomić, Kreso pod mirom podrazumijevaju: “stanje koje prethodi ratu i koje slijedi iza njega. Normalno i poželjno djelovanje državnog i javnog sistema, stanje privatne i javne sigurnosti građana i javnog reda, u kojem se masovno ne koristi oružje i vojna sila u oružane svrhe” (1996:144).

Tačno je da su mnogi autori i pisci tokom historije pisali o miru, ratu, sukobima i ljudskim iskustvima u tim okolnostima. Njihova djela često nude duboke uvide i refleksije o prirodi mira i nasilja, potiču na razmišljanje i promovisanje ideja o pomirenju i mirnom suživotu. Upravo je to slučaj i sa poimanjem mira njemačko - švicarskog pisca Hermanna Hessea, kako navodi u radu Ćurak: „Zacijelo su u pravu oni koji rat nazivaju pravim prirodnim stanjem. Ako je čovjek životinja, on živi kroz borbu, živi na račun drugih, boji se i mrzi druge. Život je dakle rat. Što je pak *mir*, puno je teže definirati. Mir nije niti rajsko praštanje niti forma uređenog života sporazumno postignuta. Mir je nešto što mi ne poznajemo, nešto što samo tražimo i naslućujemo. Mir je jedan ideal. Mir je nešto neizrecivo komplicirano, labilno, ugroženo - dovoljan je dah pa da se razori. Da makar i samo dva čovjeka, koja su upućena jedan na drugog, mogu živjeti jedan s drugim u istinitom miru, to je rjeđe i teže ostvariti nego bilo koji drugi etički ili intelektualni podvig. Pa ipak je mir, kao i misao i kao želja, kao cilj i kao ideal, već vrlo star. Hiljadama godina već postoji moćna za hiljade godina temeljna riječ: ‘Ne ubij’. Da je čovjek kadar za takve riječi, za takve goleme zahtjeve, to ga obilježava više no i jedna druga osobina, to ga odvaja od životinje, uočljivo ga odvaja od ‘prirode’” (2016: 155-156).

Mir je željeno i poželjno stanje koje ima veliku važnost za pojedince, zajednice, društva i cijeli svijet. Mir može biti promatran na različitim nivoima, uključujući osobni, porodični, društveni i međunarodni nivo. Kroz međunarodni nivo može doći do politizacije mira, te se javlja potreba da se napravi razlika između političkog pojma mira i mira općenito. „Dolf Sternberger pravi razliku između političkog pojma mira i pojma mir. Politički pojam mira nužno je vezan za datu ovovremenu egzistenciju kao binarna opozicija nasilju. Politički pojam mira je rezultat konfliktnog svijeta u kojem živimo. Kada govorimo o političkom pojmu mira, mi upravo govorimo o mirovnim procesima, mirovnim sporazumima, mirovnim

posrednicima. međunarodnim organizacijama mira, o UN-u koji je ultimativno, Osnivačkom poveljom, zadužen za mir i sigurnost u svijetu” (Ćurak: 2016: 165).

Osnivač teorije i koncepta izgradnje mira John Galtung, u svojoj knjizi ‘Mirnim sredstvima do mira’, postavio je temelje i smjernice za pristup izgradnji mira i rješavanju sukoba. Kroz svoju karijeru, Galtung je razvio niz ključnih alata i teorija koji su postali središnji za izgradnju mira. Njegov multidisciplinarni pristup, koji povezuje elemente političkih nauka, sociologije, psihologije i ekonomije, omogućio mu je da sagleda sukobe iz različitih perspektiva i razvije inovativne metode za njihovo rješavanje. Galtungova teorija polazi od razlikovanja pozitivnog i negativnog mira. “Galtung taj prvi mir nakon rata naziva negativnim mirom. On je negativan jer je ispunjen samo odsustvom nasilja. Da bi postao pozitivan, nužno je razviti slobodu i pravdu, kao imperativne ljudskosti koji nam stalno izmiče ili im se samo asimptotski približavamo. Pozitivni mir je najteži mogući poduhvat i on računa na onu sadržajnost mira koja nadilazi političku elaboraciju, ugrađujući u sadržaj pojma mir i druge kategorije destilirane iz slobode i pravde kao dva najviša ljudska ideala” (Ćurak: 2016:165).

2.2. Pojmovno određenje nasilja

Posljedica nedostataka mira i pojam koji uveliko proturiječi miru je nasilje. Mir i nasilje su dva konceptualno suprotna pojma, ali su često povezani i međusobno ovisni. Odsustvo jednog znači prisustvo drugog pojma koji se na svjetskoj sceni uzastopno izmjenjuju. Nasilje je štetno i neprihvatljivo te ima ozbiljne posljedice za cjelokupno stanovništvo. U središte nasilja smješten je čovjek. Upravo to obrazlaže Ćurak: “Čovjek je biće historije. Historija svijeta je arena nasilja i bez obzira na relativizirajuće kategorije kojima čovjek tokom dugog povijesnog trajanja uljepšava sliku o sebi nasilje se pojavljuje kao nadmoćni subjekt povijesti, kao dominirajuća sila našega svijeta. U produkciji nasilja koje je u različitim epohama popimalo stravične razmjere rat se konstituirao kao najradikalnija forma organiziranog nasilja koja je završavala i takvim nepojamnim zločinima kao što su genocid i holokaust” (2016: 155: 156).

2.2.1. Vrste nasilja

Kako bi se upotpunilo razumijevanje mira neophodno je prodrijeti u srž onoga što spriječava njegovo ostvarivanje. U želji da obuhvati cjelokupan koncept nasilja i otkrije njegov fundamentalni sadržaj, Galtung prikazuje nasilje kroz sljedeću klasifikaciju:

- direktno nasilje
- strukturno ili indirektno nasilje
- kulturno nasilje

“Direktno nasilje je namjerno, jasno, vidljivo nasilje i javlja se u sferi ličnosti, društva i svijesti, a vrše ga pojedinci koji djeluju samostalno ili u okviru kolektiva. Može se podijeliti na verbalno i fizičko” (Galtung: 2009: 54). Najuočljiviji ukorijenjen primjer direktnog nasilja u Bosni i Hercegovini je protekli rat, preko kojeg se ostvaruju i drugi oblici nasilja. Direktno nasilje je oblik nasilja koji nastaje kao posljedica nagomilavanja strukturnog i kulturnog nasilja. Međutim, jako teško se procjenjuje kada je strukturno i kulturno nasilje bilo intenzivnije i prisutnije, da li prije direktnog nasilja ili pak poslije njega. Sva tri oblika nasilja djeluju kao trijada. Kulturno i strukturalno nasilje izaziva direktno nasilje. Direktno nasilje pojačava strukturno i kulturno nasilje. Bosanskohercegovačko društvo je duboko uronjeno u posljedice direktnog nasilja a najbolji pokazatelj jeste statistički izvještaj o radu Medice Zenica “od aprila, 1993. do kraja decembra 2021. godine koji pokazuje da je broj svih vrsta pregleda i usluga u svim segmentima medicinskog zbrinjavanja bio 108 629”⁵. Medica Zenica je organizacija koja već trideset godina djeluje na području cijele Bosne i Hercegovine i nastoji odgovoriti na potrebe najranjivijih kategorija u društvu. To su žene i djeca preživjeli ratno silovanje i seksualno nasilje, gdje im se kroz psihološko savjetovanje i medicinsku pomoć omogućava lakše suočavanje sa pretrpljenim traumama prouzrokovanim direktnim nasiljem - ratom.

U savremenom društvu, fenomen strukturnog ili indirektnog nasilja predstavlja suptilan, ali duboko ukorijenjen oblik nepravde. Dok se fizičko nasilje jasno prepoznaje i osuđuje, strukturno nasilje proizlazi iz sistemskih neravnoteža i nepravilnosti unutar društvenih struktura. “Strukturno ili indirektno nasilje potječe iz društvene strukture, javlja se između ljudi i društava. Ono može biti represija i eksploatacija” (Galtung: 2009: 54). Strukturno

⁵ Medica Zenica, dostupno na: <https://medicazenica.org/statistika/>

nasilje je rezultat društvenih sistema, kao što je društvena stratifikacija, koji postoje godinama, sistema koji stvaraju situacije u kojima ljudi nemaju pristup stvarima potrebnim da ispune svoje osnovne ljudske potrebe. Strukturalno nasilje se dešava kad god je grupna dinamika aktivno uključena u čino ve nasilja. Represija i eksploatacija su jedan od oblika strukturalnog nasilja u kojima se najjasnije uviđa siromaštvo kao oblik indirektnog nasilja. Bosna i Hercegovina možda je i najbolji primjer za siromaštvo, jer se u Bosni i Hercegovini, većina stanovništva suočava se sa ekonomskim izazovima, no često se usko definiše šta znači biti siromašan. U stvarnosti, koncept siromaštva ima mnogo šire dimenzije, a prema standardima organizacija poput UNDP-a i Svjetske banke, on obuhvata mnogo više aspekata. Siromaštvo se ne ograničava samo na nedostatak hrane i krova nad glavom; to je kompleksan problem koji uključuje niz drugih elemenata. Prema ovim standardima, smatra se da su siromašni i oni koji nemaju pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, društvenim aktivnostima, kulturnim događanjima i građanskom sudjelovanju, te koji se suočavaju s poteškoćama u ispunjavanju standarda koji se smatraju normama u toj državi. Čak i nemogućnost finansiranja talenata i potencijala osobe kako bi razvijala svoje sposobnosti i postigla uspjeh u budućnosti smatra se oblikom siromaštva. Također, primjer strukturalnog nasilja na svjetskoj sceni je Drugi svjetski rat. Tokom Drugog svjetskog rata nacistička Njemačka, koja je izvršila brojne zločine nad nekoliko grupa koje su smatrali rasno inferiornim, to su bili prije svega Jevreji. Iako je tokom te agonije bilo mnogo akata individualnog nasilja, svi ovi pojedinačni akti bili su dio strukturalnog nasilja režima zasnovanog na rasnoj netrpeljivosti. Slično je funkcionisala i organizacija ropstva, u kojoj je jedna grupa pretvorena u legalnu svojinu druge preko čega se umanjivala sposobnost porobljenih ljudi da ispune svoj potencijal i budu slobodni.

Prema sadržaju, kulturno nasilje se dijeli na: “religiju, ideologiju i pravo, jezik i umjetnost, a prema nosiocima na: univerzitete, škole i medije.“ (Galtung, 2009: 54). Krajnja uloga kulturnog nasilja je legitimizacija direktnog i strukturalnog nasilja. Kulturno nasilje obuhvata etničko i vjersko nasilje, kao što su napadi na vjerske manjine, vandalizam vjerskih objekata, rasistički ili ksenofobični napadi ili sistematsko isključivanje određenih etničkih grupa iz političkog, ekonomskog ili socijalnog života. Rušenje vjerskih objekata može se smatrati oblikom kulturnog nasilja, jer ono ima za cilj uništavanje ili oštećenje kulturnog i duhovnog naslijeđa određene religijske zajednice. Ovakvi akti nasilja prema vjerskim objektima mogu biti motivisani vjerskom netolerancijom, ekstremizmom, etničkim sukobima ili političkim

neslaganjima. Najbolji primjer za prethodno navedeno jeste uništavanje vjerskih objekata i džamija u minulom ratu. “Odlukom Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini 7. maj se obilježava kao Dan džamija, koji simbolički podsjeća na stradanje, potpuno rušenje ili oštećenje velikog broja džamija, mesdžida i drugih vakufskih objekata tokom agresije na BiH od 1992. do 1995. godine” (AA: Terzić: 2022).

Nakon obrazloženja vjerskog oblika kulturnog nasilja uočava se potreba za tumačenjem jezika kao moćnog oružja u službi kulturnog nasilja. Kulturno ugnjetavanje jezičke manjine označava kada se manjinskim jezičkim grupama uskraćuje pravo na obrazovanje i korištenje sopstvenog jezika, to predstavlja oblik kulturnog nasilja. Na primer, zabrana upotrebe manjinskog jezika u obrazovnom sistemu ili prisilno nametanje dominantnog jezika. Primjer za prethodno pomenuto jeste to što se Bosanski jezik ne uči u školama u manjem entitetu. Prema Ustavu RS⁶ službeni jezici Republike Srpske su: jezik srpskog naroda, jezik bošnjačkog naroda i jezik hrvatskog naroda. Službena pisma su ćirilica i latinica. Na područjima gdje žive druge jezičke grupe u službenoj upotrebi su i njihovi jezici i pisma, na način određen zakonom. Nakon čega se uočava da iako je Ustavom propisano da se na područjima u kome žive druge jezičke grupe, u ovom slučaju Bošnjaci, nesmetano upotrebljava njihov jezik, međutim to u praksi nije tako. Još uvijek postoje škole u kojima učenici/e nemaju pravo da uče svoj jezik, gdje je potrebno pomenuti i to da je Članom 38. Ustava RS⁷ određeno da svako ima pravo na školovanje pod jednakim uslovima. Međutim, primjećuju se kontradiktornosti u izvođenju nastave i u samom planu i programu koji isključuje Bosanski jezik kao osnovno obrazovno pravo Bošnjaka u manjem entitetu.

2.3. Kultura nasilja - kultura mira

Kultura nasilja se odnosi na društveno i kulturno okruženje u kojem je nasilje prihvaćeno, normalizovano ili podržano kao sredstvo za postizanje ciljeva, rješavanje konflikata ili ostvarivanje moći. To je oblik društvenog sistema koji podržava agresiju, brutalnost i dehumanizaciju, te može dovesti do širenja nasilja u svim sferama društva.

⁶ Ustav Republike Srpske, Član 7, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 21/92, https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf

⁷ Ustav Republike Srpske, Član 38, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 21/92, https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf

Prema Shachter i Seinfeld (1994: 347-350) pod kulturom nasilja promatraju se karakteristike kao što su: normalizacija nasilja, ohrabrivanje agresivnog ponašanja, pojava i normalizacija nasilja u medijima i umjetnosti. Prisustvo normalizacije nasilja u kulturi nasilja, ukazuje da se nasilje smatra uobičajenim, prihvatljivim ili neizbježnim načinom rješavanja konflikata ili izražavanja moći. Ono može biti zastupljeno u obliku fizičkog nasilja, verbalnog nasilja, emocionalnog zlostavljanja ili drugih oblika agresije. Kultura nasilja podstiče agresivno ponašanje i nagrađuje moć, dominaciju i nasilne postupke. Ovakva kultura često vrednuje fizičku snagu, nadmoćnost i kontrolu nad drugima. Mediji, filmovi, video igre i drugi oblici kulturnih izraza mogu propagirati kulturu nasilja prikazujući nasilje na način koji ga normalizuje, glorifikuje ili prikazuje kao rješenje za probleme. U kulturi nasilja, nedostaju mehanizmi mirnog rješavanja konflikata i pomirenja. Umjesto toga, nasilje se često koristi kao način da se konflikti "riješe" ili da se dominira nad drugima.

Od iznimne važnosti je da se jedno društvo usudi prepoznati kulturu nasilja i raditi na njenom suzbijanju. To zahtjeva promovisanje kulture mira, nenasilja, tolerancije i pravednosti. Ohrabrujući alternativne načine rješavanja konflikata, osnaživanje žrtava nasilja i promovisanje jednakosti, čime se može smanjiti uticaj kulture nasilja i izgraditi društvo koje je sigurno i društvo u kojem se poštuju ljudska prava.

S druge strane, kultura mira se odnosi na skup vrijednosti, uvjerenja, stavova, normi i praksi koje promovišu mir, nenasilje, međusobno razumijevanje, pravdu, saradnju i održivost. Ona se zalaže za rješavanje konflikata na miran način i stvaranje harmoničnih odnosa među pojedincima, zajednicama i društvima. Kultura mira podrazumijeva prepoznavanje da mir nije samo odsustvo rata ili nasilja, već i stvaranje pravičnih uslova, jednakih prava, tolerancije i inkluzije. Ona teži transformaciji konflikata i izgradnji održivog mira kroz dijalog, pregovaranje, medijaciju i saradnju. Kultura mira nije samo cilj, već i proces koji zahtijeva angažman i saradnju svih članova društva. Kroz promovisanje kulture mira, mogu se stvoriti društva koja su otpornija na konflikte, pravednija, uređenija i održivija.

Ćurak (2017) objašnjava "kulturu mira" kao „pozitivnu provokaciju za dubinsku čovjekovu prirodu, prirodu koja nije samo nasilna, nego i dobra i humana. Šta će prevladati, ne tiče se

samo društvenog konteksta nego i pojedinaca.” Na osnovu čega se uočava da je pojedinac taj koji odlučuje na koju će se stranu prikloniti, da li će izabrati kulturu nasilja ili pak osvježavajuću kulturu mira. Historija cjelokupnog čovječanstva ispunjena je mnogobrojnim sukobima i ratovima koji ne idu u prilog kulturi mira. Naprotiv čovjek je kroz historiju bio oličenje kulture nasilja, počev od Trojanskog i Peloponeskog rata koji su obilježili stari vijek pa sve do Prvog i Drugog svjetskog rata koji su obilježili modernu historiju čovječanstva. U novijoj historiji uočena je potreba za očuvanjem mira na osnovu gubitaka i posljedica koje je za sobom ostavio Prvi svjetski rat. Period poslije rata iznjedrio je Ligu naroda kao prvu univerzalnu međunarodnu organizaciju čiji je cilj bio očuvanje mira i saradnja između nacija. Njeno funkcionisanje bilo je ograničeno nepridržavanjem nekih velikih sila, kao i slabostima u institucionalnom uređenju, što je u konačnici doprinijelo novom ratu svjetskih razmjera. Po završetku Drugog svjetskog rata osnovana je međunarodna organizacija Ujedinjenih nacija. Njeno osnivanje proisteklo je iz nastojanja da se izbjegnu sukobi i razaranja poput onih koja su obilježila prethodne svjetske ratove, i da se uspostavi međunarodni sistem saradnje za očuvanje mira, sigurnosti i razvoja.

UN je nastojao da izvuče pouke iz iskustava Lige naroda i razvije efikasniji mehanizam za očuvanje mira i saradnju među nacijama. Ujedinjene nacije su preteča osnivanja mirovnih studija koje su se počele nazirati krajem šezdesetih godina prošlog vijeka osnivanjem *Instituta za istraživanje mira*⁸ u Oslu zajedno sa Johanom Galtungom kao idejnim tvorcem mirovnih studija.

Slijedom prijedloga UNESCO-a, Generalna skupština Ujedinjenih naroda “definirala je kulturu mira kao vrijednosti, stavove i ponašanja koja odbijaju nasilje i nastoje spriječiti sukobe rješavanjem njihovih korijenskih uzroka u cilju rješavanja problema kroz dijalog i pregovore između pojedinaca, grupa i naroda. Deklaracija Ujedinjenih nacija i Program akcije o kulturi mira pozivaju sve – vlade, civilno društvo, medije, roditelje, nastavnike, političare, naučnike, umjetnike, nevladine organizacije i cijeli sistem Ujedinjenih naroda – da preuzme odgovornost u tom pogledu. S tim u vezi istakli su osam područja djelovanja za aktere na nacionalnom, regionalnom i međunarodnom nivou:

⁸ Institut za istraživanje mira Oslo (PRIO): Osnovan 1959. godine, je nezavisna istraživačka institucija poznata po efikasnoj sinergiji osnovnih istraživanja i istraživanja relevantnih za politiku. Pored takvih istraživanja, PRIO provodi diplomatske obuke i bavi se promocijom mira kroz rješavanje sukoba, dijalog i pomirenje, javno informisanje i aktivnosti na kreiranju politike.

1. Podsticanje kulture mira kroz obrazovanje promicanjem obrazovanja za sve, sa posebnim fokusom na djevojčice;
2. Promovisanje održivog ekonomskog i društvenog razvoja sa fokusom na iskorjenjivanje siromaštva;
3. Promovisanje poštovanja svih ljudskih prava;
4. Osiguravanje jednakosti između žena i muškaraca;
5. Njegovanje demokratskog učešća obrazovanjem odgovornih građana,
6. Unaprjeđenje razumijevanja, tolerancije i solidarnosti promoviranjem dijaloga među civilizacijama;
7. Podrška participativnoj komunikaciji i slobodnom protoku informacija i znanja putem akcija kao što je podrška nezavisnim medijima u promociji kulture mira te efektivno korištenje medija i masovnih komunikacija;
8. Promovisanje međunarodnog mira i sigurnosti kroz akcije kao što je promocija opšteg i potpunog razoružanja.”⁹

2.4. Historijski kontekst mira

"Mir" ima dugu i složenu historiju koja se proteže kroz različite kontekste i periode. Neki od ključnih tačaka mira kroz historiju su: *Drevni mir* - Koncept mira ima dugu historiju koja seže u drevna razdoblja. U mnogim civilizacijama i kulturama, postojali su pokušaji postizanja primirja i sporazuma kako bi se izbjegli ratovi i sukobi. *Rimski pax* - Rimski mir, poznat kao "Pax Romana," bio je relativno mirno razdoblje tokom kojeg je Rimsko Carstvo doživjelo stabilnost i unutarnji mir, što je omogućilo napredak u kulturi, trgovini i infrastrukturi. *Versailleski mir* - Nakon završetka Prvog svjetskog rata 1919. godine, potpisan je Versailleski mir, mirovni sporazum kojim se formalno okončao rat između saveznika i Njemačke. Ovaj mirovni sporazum je uvelike utjecao na geopolitički položaj Evrope, ali je također postao kritiziran zbog svojih restriktivnih uslova prema Njemačkoj, što je doprinijelo kasnijim nemirima i izbijanju Drugog svjetskog rata. *Ujedinjeni narodi* - "Nakon Drugog svjetskog rata, osnovani su Ujedinjeni narodi (UN) kako bi se promovirao mir i saradnja među državama i spriječili novi globalni sukobi. UN je ostao ključni igrač u nastojanjima očuvanja

⁹ Deklaracija Ujedinjenih nacija i Program akcije o kulturi mira iz 1999. (rezolucija A/53/243)
<http://www.un-documents.net/a53r243.htm>

mira i prevenciji sukoba širom svijeta. *Hladni rat i detant* - Nakon Drugog svjetskog rata, svijet je bio svjedok napetosti između SAD-a i SSSR-a, poznate kao Hladni rat. Ipak, između tih perioda napetosti, došlo je do razdoblja detanta, kada su dvije supersile pokušavale smanjiti napetost i rizik od nuklearnog sukoba. *Mir nakon dekolonizacije* - Nakon Drugog svjetskog rata, mnoge Evropske kolonijalne sile povukle su se iz svojih kolonija, što je dovelo do razdoblja dekolonizacije. To je stvorilo nove države, ali je također stvaralo izazove u vezi s granicama, identitetom i upravljanjem, što je dovelo do regionalnih sukoba. *Sukobi u 20. i 21. stoljeću* - U posljednjim desetljećima bilo je mnogo regionalnih i međunarodnih sukoba širom svijeta. To uključuje ratove na Balkanu, Bliskom istoku, Africi, te napetost u Aziji. Mnogi pokušaji su poduzeti kako bi se okončali ovi sukobi i postigao trajniji mir, uključujući mirovne pregovore, međunarodne posrednike i različite mirovne sporazume¹⁰.

Kroz ove različite historijske kontekste, jasno je da je mir složeno pitanje koje zahtijeva suradnju, kompromis i razumijevanje između različitih država i kultura. Postizanje dugotrajnog mira često zahtijeva uklanjanje temeljnih uzroka sukoba, promovisanje jednakosti i ljudskih prava te izgradnju povjerenja među različitim društvima.

2.5. Sukob kao preteča mira

Sukob je situacija u kojoj postoji neslaganje, suprotstavljanje između dvije ili više strana. “Sukob podrazumijeva postojanje različitih interesa, vrijednosti, ciljeva, potreba ili perspektiva koje su u suprotnosti jedna s drugom. Sukobi se mogu javiti na različitim nivoima, uključujući međunarodne odnose, političke sukobe, organizacijske sukobe, konflikte u zajednici, porodične rasprave ili interpersonalne sukobe. Sukobi mogu biti izraženi na različite načine, uključujući verbalnu raspravu, neprijateljstvo, konkurenciju, fizičku konfrontaciju ili čak nasilje. Sukobi mogu biti rezultat različitih faktora, kao što su razlike u interesima, vrijednostima, resursima, moći, percepcijama ili nedostatku komunikacije i razumijevanja. Oni mogu nastati iz političkih, etničkih, vjerskih, ekonomskih ili socijalnih razloga” (Muradov:202:15).

Sukob se obično koristi kao sinonim za konflikt, ali može imati i nešto šire značenje. Konflikt se odnosi na općenitu situaciju neslaganja, dok sukob naglašava aktivno suprotstavljanje i

¹⁰ Zvanična stranica UN-a: <https://www.un.org/en/global-issues/peace-and-security>

borbu između suprotstavljenih strana. S tim u vezi neophodno je obrazloženje pojma konflikt zbog lakšeg razumijevanja sukoba. Prema Klaiću značenje riječi konflikt „potječe od latinske riječi *conflictare*, što znači udarati što o što, boriti se, ali mu autor još dodaje i značenja kao što su: sukob, spor, raspra koja prijeti da će se još više zaplesti, odnosno, borba, rat, oružani sukob” (1987:174).

Dautović navodi moguće vrste konflikta u odnosu na prihvatljivost ponašanja prilikom realizacije ciljeva, gdje izlaže sljedeće:

- „Nepostojanje konflikta – opće shvatanje je da se ova opcija čini najpoželjnijom. Međutim, bilo koja grupa ili društvo, ako žele zadržati to stanje dugotrajnim, moraju biti dinamični, što obuhvata i kreativno rješavanje konfliktnih situacija.
- Latentni (prigušeni) konflikt – je „ispod površine“ i može postojati potreba da se učini vidljivim, njegovim iznošenjem na površinu prije nego bude adekvatno tretiran.
- Površinski konflikt – ima „plitko korijenje“ ili ga nema nikako i može biti samo vrsta nerazumijevanja, što se može riješiti poboljšanom komunikacijom.
- Otvoreni konflikt – je istovremeno i duboko ukorijenjen i veoma vidljiv, i može zahtijevati akciju koja tretira i duboke uzroke i vidljive efekte” (2007:91).

Beridan u svojoj knjizi *Konflikti*, navodi da „...društvene znanosti proučavaju društvo i društvene odnose a konflikti kao društveni odnosi su, dakako, važno njihovo istraživačko polje i tretiraju se općim imenom: društveni konflikt” (2003:18).

Upravljanje sukobima uključuje različite strategije, kao što su medijacija, pregovaranje, arbitraža, dijalog, kompromis ili konfliktna prevencija. Cilj je smanjiti negativne aspekte sukoba i raditi na mirnom i konstruktivnom rješenju. Važno je napomenuti da su mir i rješavanje sukoba složeni procesi koji zahtijevaju vrijeme, strpljenje i aktivno sudjelovanje svih strana.

Čovjekov život je ispunjen mnogobrojnim sukobima koji naposljetku određuju njegovu ličnost. Počev od sukoba sa samim sobom, preko sukoba u porodici, školi, poslu ili saobraćaju, pojedinac je svakodnevno izloženim različitim vrstama sukoba. Pojedine uspjeva kontrolisati, dok se oni koji premašuju rezon njegovog utjecaja dešavaju na višem nivou. Najbolji primjer za takve sukobe jeste rat kao oblik direktnog nasilja koji u svoje polje sukobljavanja obuhvata šire mase. Upravo je rat sukob koji je preteča mira, zbog toga što se svaki rat u konačnici završava, a mir je taj koji slijedi poslije njega. Nakon brojnih medijacija,

sastanaka i sporazuma, uspostavljen je mir koji je, na početku, bio samo odsustvo rata. Međutim, s vremenom, kroz jačanje društva i uspostavljanje institucija za očuvanje dogovorenih rješenja, mir je počeo da dobija svoje prave obrise.

2.5.1. Kreativna transformacija sukoba

Kreativna transformacija sukoba je proces koji uključuje promjenu načina razmišljanja i pristupa sukobima kako bi se postiglo konstruktivno rješenje. Umjesto da se sukob tretira kao nešto negativno i destruktivno, kreativna transformacija sukoba zagovara ideju da sukobi mogu biti prilika za rast, promjenu i poboljšanje odnosa. Ovakav pristup često se upotrebljava u medijaciji, pregovaranju i posredovanju kako bi se pomoglo stranama u sukobu da pronađu održiva rješenja koja zadovoljavaju njihove interese i potrebe.

Prema Lederachu (2014) kako je navedeno u radu Ćurak i Ćosić: “Cilj transformacije sukoba je prepoznati raznolike posljedice sukoba i pristupiti im na način koji će razotkriti njihove uzroke, te promjenom dominantnih obrazaca interakcije, dugoročno doprinijeti kvaliteti života, stabilnosti, osjećaju sigurnosti i pripadnosti zajednici. Transformacija sukoba se odnosi na promjenu koja se, odvija na dvije razine - deskriptivnoj i preskriptivnoj. Na deskriptivnoj razini, transformacija sukoba se bavi efektima, odnosno posljedicama društvenog sukoba. Drugim riječima, transformacija se bavi promjenama koje generiše sukob. Na preskriptivnom nivou, transformacija implicira postojanje namjere da se intervencija svjesno usmjeri ka promjeni postojećeg stanja. U tom smislu, transformacija podrazumijeva ciljeve koji se žele postići” (2019:121).

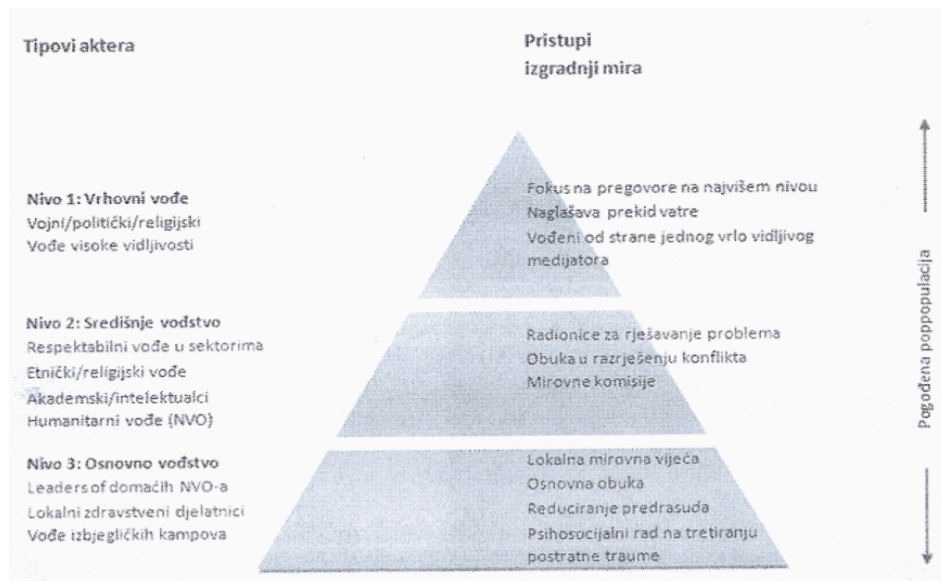
Proces transformacije sukoba uključuje različite aspekte koji se bave smanjenjem destruktivnih efekata i promovisanjem konstruktivnih rješenja za postizanje dugotrajnog mira i pomirenja. Prema Lederachu “transformacija sukoba ima četiri nivoa: osobni, relacijski, strukturalni i kulturni. *Osobni nivo* nastoji minimizirati destruktivne efekte društvenog sukoba i maksimizirati potencijal za rast i dobrobit osobe na fizičkom, emocionalnom, intelektualnom i duhovnom nivou. *Relacijski nivo* zagovara minimiziranje komunikacije koja loše funkcioniše i nalaže povećanje razumijevanja. Nadalje, potrebno je raditi na strahovima i nadama vezanim za emocije i međuzavisnost u vezi. *Strukturalni nivo* podupire razumijevanje i rješavanje korijenskih uzroka koji mogu dovesti do nasilnih oblika sukoba. Također, potrebno je promovisati nenasilne mehanizme koji smanjuju neprijateljstvo i koji

minimiziraju i na kraju eliminišu nasilje. *Kulturni nivo* nalaže identifikaciju i razumijevanje kulturnih obrazaca koji doprinose porast nasilnih sukoba, te propagira izradu mehanizama u okviru kulturne komponente za konstruktivno reagovanje i rješavanje sukoba.

Transformacija sukoba može se promatrati kao proces transformacije sukoba iz destruktivne i nasilne dinamike u konstruktivnu i mirnodopsku komunikaciju. Umjesto da se sukob rješava nasiljem, transformacija sukoba nastoji promovisati dijalog, razumijevanje i zajedničko traženje rješenja. Osnovna ideja transformacije sukoba je prepoznati da su sukobi neizbježni u ljudskim interakcijama, ali da se njima može upravljati i rješavati ih na način koji ne nanosi štetu ili donosi dodatne probleme” (2003: 26). Transformacija sukoba obuhvata niz strategija, tehnika i pristupa koji potiču saradnju, povjerenje i poštovanje među stranama u sukobu.

2.5.2. Piramida izgradnje mira - John Paul Lederach

U nastavku biti će riječi o piramidi izgradnje mira, razvijena od strane profesora za izgradnju mira Johna Paul Lederacha, koja je konceptualni okvir koji opisuje hijerarhijsku strukturu i važnost različitih elemenata u procesu izgradnje mira. Ova piramida naglašava kako različiti dijelovi društva i različiti pristupi mogu doprinijeti stvaranju održivog mira. Važno je napomenuti da piramida izgradnje mira ne predstavlja linearni proces, već pokazuje povezanost i međuzavisnost različitih nivoa. Svaki nivo doprinosi stvaranju održivog mira, a napredak na jednom nivou može ojačati napredak na drugim nivoima. Ovaj konceptualni okvir pomaže u razumijevanju složenosti procesa izgradnje mira i pruža smjernice za djelovanje na više frontova kako bi se postigao trajni mir.

Shema br. 1. Piramida izgradnje mira: Lederach, prema (Ćurak i Ćosić, 2009: 124)

Prema Lederachu, kako je navedeno u radu Ćurak i Ćosić (2019: 123) “mirovne aktivnosti potrebno je graditi na tri nivoa: najvišem nivou, nivou vođa, srednjem nivou, i na nivou lokalnih zajednica. *Prvi sloj* opisuje i odnosi se na svega par ključnih aktera na najvišim nivoima. Riječ je o ključnim vojnim, religijskim, političkim vođama zajednice. Vodstvo *srednjeg dometa*, uključujući i vođe nevladinih i vladinih organizacija, obuhvata one koji se nalaze na vodećim pozicijama, ali nisu nužno povezani sa vlastima ili vodećim opozicionim pokretima. Ovi akteri su daleko brojniji od vodstva na najvišem nivou i njihov status i uticaj proizlazi iz odnosa koje imaju sa drugima. Čelnici u sektorima kao što su obrazovanje, posao, poljoprivreda, i zdravstvo će imati veze i sa najvišim nivoom vodstva, ali i građanstvom. Najvažnije od svega, s obzirom na manju vidljivost, vođe na srednjem nivou imaju više prostora za manevrisanje nego što je to moguće najvišem vodstvu. Konačno, vodstvo na *lokalnom nivou* obuhvata sve učesnike u životu lokalnih zajednica, počevši od upravnika izbjegličkih kampova, zdravstvenih radnika, nevladinih organizacija. Ovi lideri predstavljaju mase, zastupaju one strukture koje se na svakodnevnoj osnovi suočavaju sa problemima poput sigurnosti, zločina motivisanih mržnjom, pronalaženjem hrane, osposobljavanjem ratom porušene imovine i slično”.

Budući da svaki od tri nivoa ima svoju ulogu u izgradnji mira, Lederach “predlaže usvajanje različitih procesa na različitim nivoima koje moraju biti integrisani u sveobuhvatni okvir izgradnje mira. Na najvišem nivou vlasti imaju cilj postići dogovore između lidera

sukobljenih strana, tim dogovorima se obično prekida vatra ili neprijateljstvo. Izgradnja mira na najvišem nivou podrazumijeva postepene procese usmjerene ka kratkoročnim ciljevima. S obzirom da se pregovarački proces obično odvija pred očima javnosti, lideri se nalaze pred teškim izazovom očuvanja javno artikuliranih ciljeva, naspram postizanja kompromisa. Pa ipak, postizanje sporazuma teško da je dovoljno za postizanje mira i svaki značajniji mirovni proces prije ili kasnije mora da preraste ovaj nivo, uključujući sveobuhvatno društvo. I zaista, brojni su zagovornici stava da ključ za izgradnju infrastrukture, postizanje i održavanje mira leži na srednjem nivou. Lideri na ovom nivou, svojim učešćem na mirovnim konferencijama, mirovnim programima i lokalnim seminarima, potičući programe koji će tretirati post-ratne traume, što će neminovno dovesti do smanjenja predrasuda. Zajedno, ova tri nivoa i sa njima povezani pristupi tvore sveobuhvatan okvir za uspostavljanje mira u postkonfliktnim zajednicama”. (Ćurak i Ćosić: 2019:125)

Izgradnja mira kroz transformaciju sukoba odnosi se na proces preoblikovanja sukoba s ciljem postizanja dugoročnog mira, stabilnosti i pravde. Umjesto da se fokusira samo na prekid neprijateljstava, ovaj pristup teži dubljim promjenama u uzrocima i dinamici sukoba. Ključ za trajni mir je izgradnja povjerenja između sukobljenih strana, što obuhvaća aktivnosti kao što su razmjena posjeta, zajednički projekti, organizacija pomirbenih događaja i procesi pomirenja koji omogućavaju suočavanje s prošlošću, priznanje žrtava i uspostavljanje novih odnosa.

III IZGRADNJA MIRA U TEORIJAMA MEĐUNARODNIH ODNOSA

Postoje tri osnovna pristupa koji su razvijeni u najvažnijim teorijama međunarodnih odnosa, oni su: realizam, liberalizam i konstruktivizam. Prema Joviću “u realističkoj teoriji, mir se ostvaruje tako što se održava ravnoteža moći među relevantnim akterima, a ti akteri su suverene države unutar vestfalskog sistema”(2013: 35). S druge strane, Jović “u liberalnoj teoriji međunarodnih odnosa, smatra da se mir postiže transformacijom svih država u liberalno-demokratske entitete”(2014:51). Dok u konstruktivističkom pristupu međunarodnim odnosima, Jović zagovara da se “mir postiže promjenom načina na koji percipiramo druge aktere, transformirajući ih iz neprijatelja u prijatelje ili, barem, u komšije s kojima održavamo mirne odnose” (2016: 23).

3.1. Realizam

Teorijski pristup miru s gledišta realizma je jedan od ključnih pristupa međunarodnim odnosima i političkoj teoriji. Realizam se temelji na pretpostavci da je međunarodni sistem označen kao konkurencija za moć i sigurnost među državama, te da su države glavni akteri koji djeluju u skladu s vlastitim interesima. Ovaj pristup naglašava značaj realpolitike, moći i ravnoteže snaga kao ključnih faktora u oblikovanju međunarodnih odnosa. S gledišta realizma, mir nije nužno cilj sam po sebi, već se često smatra stanjem u kojem države provode svoje interese bez upotrebe otvorene vojne sile. Međutim, mir se često održava zbog straha od posljedica sukoba ili zbog ravnoteže snaga koja sprječava dominaciju jedne države nad drugima.

Glavni koncepti i ideje realizma u vezi s pristupom miru prema David (2001:89) uključuju:

“Anarhija - Realizam pretpostavlja da postoji anarhična struktura međunarodnog sistema, što znači da nema nadređene vlasti koja bi mogla prisiliti države da se ponašaju na određeni način. Anarhija potiče države da budu samostalne i da traže vlastite interese. *Savršena suverenost država* - Svaka država ima suverenitet nad svojim teritorijem i unutrašnjim pitanjima. Ova suverenost je osnovna, ali istovremeno i ograničena od strane drugih država. *Racionalizam i sebični interesi* - Realizam pretpostavlja da države djeluju racionalno i da njihove odluke proizlaze iz procjene vlastitih interesa. Države će težiti maksimizaciji svoje moći, utjecaja i sigurnosti. *Balansiranje i imobilizacija* - Realistički pristup miru često uključuje koncepte balansiranja i imobilizacije. Balansiranje se odnosi na stvaranje protivteže prema bilo kojoj državi koja postaje previše moćna, dok imobilizacija podrazumijeva saradnju država kako bi se ograničila moć prekomjerne sile. *Racionalni strah od sukoba* - Realizam pretpostavlja da su države oprezne prema potencijalnim konfliktima zbog potencijalnih destruktivnih posljedica. Ovo može potaknuti države da se suzdrže od otvorenih sukoba. *Sigurnost kao prioritet* - U realizmu, sigurnost država je ključni cilj. Države će često tražiti osiguranje svoje pozicije u međunarodnom sistemu kako bi osigurale svoju dugoročnu stabilnost”.

Realizam pristupa miru s gledišta međunarodnih odnosa naglašavajući da mir nije nužno rezultat međusobne ljubaznosti ili moralnih vrijednosti, već je često posljedica racionalnih proračuna i straha od posljedica sukoba među državama.

3.2. Liberalizam

Za razumijevanje korijena i evolucije liberalizma, važno je istražiti njegovu historijsku pozadinu i osnovne principe koji su oblikovali ovu političku i intelektualnu tradiciju. “Liberalizam kao politička struja i intelektualna tradicija javlja se u 17. stoljeću, kada su se uz pojam liberalnosti vezale klasične vrline “čovjekoljublja, plemenitosti i otvorenog uma”. Iako su se s novim izazovima mijenjala obilježja liberalnog shvatanja čovjeka i društva, svim varijantama liberalne tradicije zajednički su: individualizam kao isticanje moralnog prvenstva pojedinca u odnosu prema zahtjevima društvenog kolektiva, egalitarizam s obzirom na to da se svima priznaje jednak moralni status, univerzalizam kao afirmacija moralnog jedinstva ljudske vrste te meliorizam kao mogućnost napretka svih političkih poredaka”(Gray:1999: 11-13).

“Liberali naglašavaju slobodu pojedinca kao osnovni instrument postizanja mira i osnovni zadatak koji država mora ostvariti. Sloboda je ključna za stvaranje stabilnosti jer omogućava pojedincu da se vrati svojoj izvornoj prirodi koja je, prema mišljenju liberala, u osnovi dobra. Budući da su ljudi racionalna bića kojima sukobi nisu u interesu, u slobodi će manifestirati sav svoj prirodni poriv za suradnjom. Kada bi svi ljudi imali priliku slobodno odlučivati o ratu i miru, odlučili bi se za mir, iz čega proizlazi kako je ključ realizacije trajnog mira osiguranje prevlasti racionalnog, ideje saradnje nad idejom sukoba, što je ostvarivo isključivo u demokratskom poretku. Demokratski legitimni vođe predstavljaju volju naroda čiji je iskonski poriv poriv za suradnjom, čime se implicira da je trajni mir moguć samo ako sve države postanu demokratije” (Jović, 2014).

Kako navodi Luša (2014) prema Jacksonu i Sørensen: “Rat je, prema liberalima, proizašao iz “egoističnih kalkulacija autokratskih lidera u militariziranim državama koji nisu bili ograničeni demokratskim institucijama i normama”. S druge strane, demokratski lideri koji su se odlučili za rat učinili su to “potaknuti promjenjivim odnosom snaga unutar međuzavisnog sistema vojnih saveza” u okviru kojih su se opredijelili za strategiju bandwagoninga (priključivanja kompoziciji), to jest ulaska u rat koji je inicirala najmoćnija sila u savezu kako bi reagirala na prijetnje svjetskom miru” (Jackson i Sørensen, 2010: 32).

Liberalni pristup miru temelji se na uvjerenju da promicanje slobode, demokratije, ljudskih prava i međunarodne saradnje može stvoriti okruženje u kojem su oružani sukobi manje vjerovatni, a mir i stabilnost više podržani.

3.3. Konstruktivizam

Konstruktivizam je teorijski pristup međunarodnim odnosima koji se usmjeren na ulogu ideja, normi, identiteta i društvenih konstrukcija u oblikovanju međunarodnog ponašanja. Iz konstruktivističke perspektive, mir se promatra kao društvena konstrukcija koja proizlazi iz interakcija između država i aktera te se formira na temelju zajedničkih uvjerenja, normi i percepcija.

Ključni koncept i ideje konstruktivističkog pristupa miru prema Skelly:

- *“Identitet i percepcija:* Konstruktivizam ističe kako države percipiraju same sebe i druge te to igra ključnu ulogu u oblikovanju međunarodnih odnosa. Države se definišu svojim identitetom i ulogama, a te identitetske konstrukcije utječu na njihove preferencije i ponašanje prema miru.
- *Norme i vrijednosti:* Konstruktivistički pristup naglašava ulogu normi, vrijednosti i društvenih konstrukcija u oblikovanju međunarodnog ponašanja. Različite zajednice i društva usvajaju specifične norme koje utječu na to kako se države ponašaju prema sukobima i miru.
- *Društvena interakcija:* Konstruktivizam ističe kako države komuniciraju, saraduju i oblikuju međusobne odnose putem međusobne interakcije. Ovi odnosi stvaraju norme i identitete koji se dalje oblikuju putem dijaloga i međusobnog utjecaja.
- *Konstitucionalizacija međunarodnih odnosa:* Konstruktivistički pristup zagovara ideju da se međunarodni odnosi i mir mogu poboljšati putem konstitucionalizacije, odnosno stvaranja struktura i institucija koje zagovaraju saradnju i dijalog.
- *Konflikt kao društvena dinamika:* Konstruktivizam vidi konflikte kao društvene dinamike koje se oblikuju interakcijama, identitetima i normama. Rješavanje sukoba zahtijeva razumijevanje dubljih uzroka i mehanizama koji stvaraju napetosti”(2002:57-60).

U konstruktivističkom pristupu, mir se promatra kao složeni društveni fenomen koji proizlazi iz interakcija i društvenih konstrukcija. Kako se identiteti, norme i vrijednosti mijenjaju, tako se i razumijevanje mira i pristup njegovom postizanju može mijenjati.

3.4. Društvena transformacija i pomirenje

Društvena transformacija i pomirenje su dva ključna procesa koji se često dešavaju nakon konflikata, ratova, autoritarnih režima ili drugih oblika društvenih turbulencija. Ovi procesi imaju za cilj preobražavanje društva i postizanje trajnog mira, stabilnosti i pravde. Društvena transformacija podrazumijeva fundamentalnu promjenu u društvu, koja se može suprotstaviti društvenoj promjeni koja se posmatra kao postepena promjena tokom određenog vremenskog perioda.

“Društvena transformacija se odnosi na duboke promjene u društvenim, političkim, ekonomskim i kulturnim strukturama i procesima. Često uključuje prelazak iz jednog sistema u drugi, kao što je prelazak iz autoritarnog režima u demokratski sistem ili iz ratnog stanja u mirnodobsko. Ovi procesi mogu obuhvatati promjene u zakonodavstvu, institucijama, vrijednostima, obrazovanju, medijima i mnogim drugim aspektima društva. Cilj društvene transformacije je stvaranje održivog i pravednog društva koje poštuje ljudska prava, vladavinu prava i različitost” (Khondker i Schuerkens: 2014).

Pomirenje se odnosi na proces izgradnje međusobnog razumijevanja, praštanja i pomirenja među različitim grupama ili pojedincima koji su bili u konfliktu. “Pomirenje kao proces je ključan za postizanje dugoročnog mira i sprečavanje ponovnog izbijanja konflikta. Pomirenje uključuje suočavanje sa prošlošću, priznavanje zločina i patnje koje su se desile, kao i rad na izgradnji osećaja pravde i zajedničkog cilja. To može uključivati organizovanje dijaloga između sukobljenih strana, osnivanje komisija za istinu i pomirenje, kao i različite oblike javnog suočavanja sa prošlošću” (Brounéus, 2007:11).

Parametri od velikog značaja za početak i održavanje timskih odnosa tj. uslovi za pomirenje prema (Deutsch, 2008) kako je navedeno u radu (Puhalo, 2010) su sljedeći:

- “Obostrana sigurnost;
- Međusobno poštovanje;
- Humanizacija druge strane;
- Ekonomska sigurnost;
- Obrazovanje i mediji;
- Pravičnost u rješavanju konflikta;
- Suzbijanje ekstremista na obje strane;
- Postepeno razvijanje međusobnog poverenja i saradnje” (Puhalo, 2010:155-159).

Društvena transformacija i pomirenje su duboko međusobno povezani procesi. Društvena transformacija može stvoriti okruženje koje olakšava pomirenje, dok pomirenje može pomoći u izgradnji osnova za održivu društvenu transformaciju. Oba procesa zahtijevaju aktivno učešće svih relevantnih aktera - vlasti, civilnog društva, žrtava i počinitelja, kako bi se postigao dugoročni mir i stabilnost.

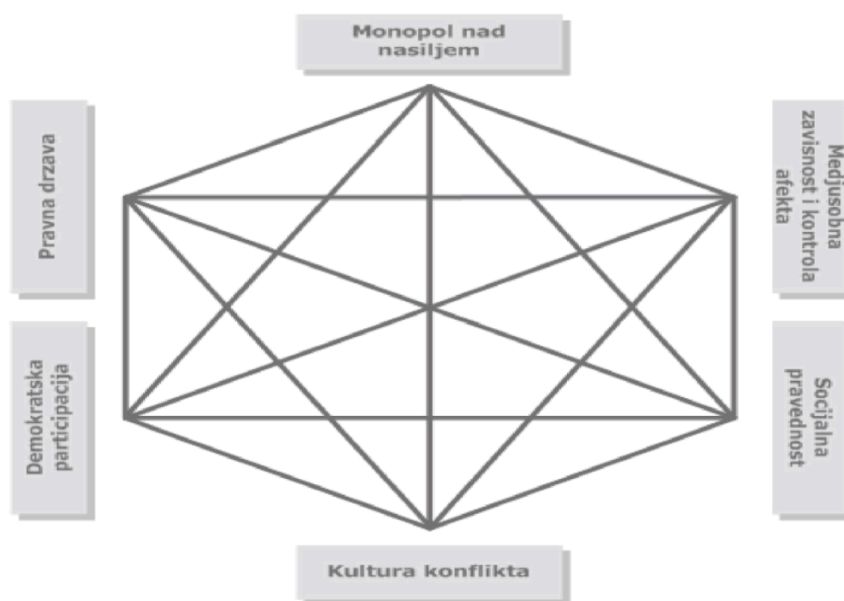
3.5. Civilizacijski heksagon Dietera Senghaasa

Dieter Senghaas je njemački sociolog i mirovni istraživač poznat po svojim doprinosima u području međunarodnih odnosa i teorije mira. Senghaas je posebno poznat po svom radu na konceptu strukturalnog mira. Prema njegovoj teoriji, društvene strukture i ekonomski faktori imaju ključnu ulogu u sprečavanju sukoba između država. Zagovarao je ideju da društvena pravda, razvoj i saradnja mogu doprinijeti održavanju mira. Teorija koju je nazvao "Civilizacijski heksagon" upotrebljiva je pri tumačenju doprinosa društva izgradnji mira, tačnije transformaciji društva. Civilizacijski heksagon sačinjen je od šest uglova, koji obuhvataju cjelokupnu transformaciju sukoba, a to su: monopol nad nasiljem, kultura konflikta, pravna država i demokratska participacija, međusobna ovisnost i kontrola afekata i socijalna pravednost.

Prema Senghaasu, kako je navedeno u radu Ćurak i Ćosić "šest tačaka civilizacijskog heksagona" opisuje se na sljedeći način:

1. Od iznimne važnosti za projekat civiliziranja je deprivatiziranja nasilja i oblikovanje (izgradnja legitimnog monopola nad nasiljem). Bez "razoružavanja građana" ne može se postići trajni mir.
2. Kontrola monopola nasilja i izgradnja pravne države su preduslovi koji se moraju ispuniti, da ne bi došlo do despotske upotrebe javnog monopola nad nasiljem.
3. Porastom međusobne ovisnosti i deprivatizacijom nasilja dolazi do porasta kontrole afekata u međusobnim odnosima, što je Norbert Elias nazvao „procesom civiliziranja“. Posljedica ovoga može biti i prelaženje lokalnih granica što bi završilo sa osjećajem "nacionalnog identiteta"
4. Njime je ostvarena osnova za demokratsko učešće prilikom donošenja odluka.

5. Sljedeći element je socijalna pravednost. Materijalno bogaćenje pravne države je konstruktivni uslov za mogućnost ostvarivanja reda u njoj samoj, a samim tim i unutarnjeg mira.
6. Konstruktivna kultura konflikta, odnosno spremnost na produktivno prevazilaženje konflikta i sposobnost kompromisa čine posljednju tačku heksagona”(2019: 150).

Shema br. 2. Civilizacijski heksagon. (Seenghas, 2007: 198)

Ako se pogledaju iskustva sa unutrašnjim mirom i zahtjevi za međunarodni mir i odgovarajući poredak, a u pogledu pouzdanog i civilizovanog upravljanja sukoba ili trajnog mira (Senghaas D. i Senghaas E: 1996) taj mir, definišu kao trajno i održivo civiliziranje sukoba, koje se mora posmatrati kao ne nasilni politički proces usmjeren na sprječavanje upotrebe sile. Kroz ovaj proces moraju se koristiti sporazumi i kompromisi koji će stvoriti uslove za omogućavanje uspostavljanja mirnih odnosa između društvenih grupa ili između država i nacija, bez ugrožavanja njihovog postojanja i bez narušavanja percepcije pravde ili interesa pojedinaca i grupa. Tako da se nakon iscrpljivanja svih miroljubivih pravnih lijekova, smatra potrebnim pribjeći nasilju kao krajnjoj soluciji. Ovako oblikovana, mirovna politika se onda može razumjeti kao neophodno, kontinuirano i konstruktivno rukovanje političkom virulencijom tj. uzrokovanjem određene bolesti kako bi se za nju pronašao odgovarajući lijek - rješenje.

3.6. Načini socijalizacije mladih u Bosni i Hercegovini

Socijalizacija je proces kroz koji pojedinci, tokom svog života, uče društvene norme, vrijednosti, jezik, običaje, vještine i uloge koje su karakteristične za njihovu kulturu i društvo. Ovaj proces omogućava pojedincima da postanu funkcionalni članovi društva, da se integrišu u njega i da usvoje obrasce ponašanja i mišljenja koji su prihvaćeni u toj zajednici.

“Socijalizacija, kako se naziva generalni proces kojim se tek rođena biološka jedinka sa ljudskim potencijalima pretvara u odraslu, autonomnu socio-kulturnu ličnost jeste u savremenim društvima izuzetno značajan, složen i dugotrajan proces za koji društvo angažuje složen splet institucionalnih nosilaca čiji je osnovni zadatak da proces usmeravaju ka društvenim ciljevima i da pružaju uslove i sredstva za njegovo što efikasnije odvijanje” (Milić, 2007).

Rot definiše socijalizaciju kao: “osposobljavanje jedinke za društveni život” te proširuje prethodno određenje sljedećim: “socijalizacija je proces socijalnog učenja putem koga jedinka stiče socijalno relevantne oblike ponašanja i formira se kao ličnost sa svojim specifičnim karakteristikama” (Rot, 1972:72).

Prema Slatini (2006) kako se navodi u radu Rebihić i Smajović “socijalizacija djecu približava ka nesvjesnoj identifikaciji sa vrijednostima vlastite ili kulture s kojom je u kontaktu. Samim time socijalizacija nije jednosmjerna; ona je dvosmjerni proces interakcije u kojem pojedinac uči u dodiru i razmjeni sa svojom okolinom. Ovim putem stiču se znanja, usvajaju vrijednosti, te različite norme ponašanja koje su prihvatljive za okruženje u kojem obitava i djeluje, ali također i svojim djelovanjem i bivstvovanjem pojedinac utiče na promjene u okolini” (2021:457-480).

3.6.1. Uloga porodice

Porodica je prva i najvažnija socijalna grupa s kojom pojedinac dolazi u kontakt tokom svog života. Ona igra ključnu ulogu u procesu socijalizacije, što podrazumijeva proces učenja društvenih normi, vrijednosti, uloga i vještina koje su neophodne za funkcionisanje u društvu.

Socijalizacija unutar porodice je posebno važna jer oblikuje osnovne obrasce ponašanja i stavova koji će pratiti osobu tokom celog života.

Prema Wurzbacher primarna uloga socijalizacije se odvija u porodici jer “porodica posjeduje neophodne uslove za efikasno sprovođenje ovog procesa od kojih je jedan od osnovnih da su to grupe u kojima pojedinci stupaju u odnose face to face (licem u lice); one su male, pregledne, a odnosi interakcije neposredni i spontani; u njima dominiraju lični odnosi te upravo zato postoje veće šanse da socijalizanti snažnije i dublje prihvate uticaje koje ovakva grupa na njih vrši” (Wurzbacher, 1974: 25).

Porodica je i jedan vid filtera koji služi da usmjeri potencijal njenih pripadnika. Prema Berger i Luckman “na socijalno filtriranje koje vrši porodica u procesu primarne socijalizacije upozoravaju i drugi sociolozi. U tom smislu sredina koja treba da vrši ovaj konačni proces formiranja treba da posjeduje sljedeće osobine:

1. relativnu trajnost zbog složenosti prenošenja obrazaca;
2. veći stepen afektivnosti zbog dubinskog usvajanja internalizovanih obrazaca;
3. da omogući konkretizaciju vrijednosnih obrazaca, kako bi se ovi lakše usvojili;
4. da omogući zaštitu mlade ličnosti od nekoherentnosti vrijednosnih sistema u društvu i
5. da posjeduje materijalizovanu strukturu postojanog obrasca koja ostaje i pošto je proces socijalizacije završen, tj. kada individua može sama da se reprodukuje” (Berger i Luckman, 1966).

Njemački sociolog Niedhardt ide dalje u konkretizaciji procesa primarne socijalizacije tako što navodi i izdvaja sasvim određene osobine ličnosti za koje smatra da su od “suštinske važnosti za pojedinca u modernom društvu, riječ je o sljedećim osobinama: sposobnost učenja, motivacija ka postignuću, inteligencija, autonomija i sposobnost za ljubav” (Niedhardt, 1980: 281-308).

Porodica igra ključnu ulogu u primarnoj socijalizaciji kroz nekoliko važnih aspekata. “Prvo, ona omogućava djetetu da uči jezik i komunikacijske vještine kroz svakodnevnu interakciju s članovima porodice. Drugo, porodica prenosi osnovne društvene norme i vrijednosti, kao što su odgovornost i solidarnost. Treće, dijete uči o različitim socijalnim ulogama unutar porodice, uključujući uloge roditelja, braće i sestara. Također, porodica pomaže u

emocionalnom razvoju djeteta, uključujući razumijevanje i izražavanje vlastitih emocija, te razvijanje empatije. Na kraju, porodica je ključna za formiranje identiteta djeteta, pomažući mu da se poveže s vrijednostima, jezikom i tradicijama”¹¹.

Socijalizacija nije ograničena samo na porodicu, ona se dešava i kroz interakciju s drugim društvenim grupama kao što su škola, vršnjaci, mediji i šira zajednica. Ipak, uloga porodice u ranom životu ostaje ključna jer postavlja osnovu za sve kasnije socijalne interakcije i razvoj ličnosti.

3.6.2. Utjecaj okruženja

Utjecaj okruženja na socijalizaciju djece je izuzetno važan jer okruženje u kojem djeca rastu i integrišu se ima dubok uticaj na njihov razvoj, ponašanje, vrijednosti i stavove. Okruženje se sastoji od različitih faktora, kao što su porodica, vršnjaci, škola, mediji, zajednica i šira društvena kultura. Nakon perioda ranog djetinjstva djeca postepeno dolaze u dodir sa različitim grupama sa i u kojima se socijaliziraju, pa je tako vršnjačka socijalizacija nakon primarne porodične od velikog značaja. Interakcija s vršnjacima omogućava djeci da nauče vještine kao što su dijeljenje, saradnja, komunikacija i rješavanje konflikata. Vršnjaci takođe igraju važnu ulogu u formiranju identiteta i pripadnosti određenoj grupi. Institucija koja omogućava svakodnevni dodir vršnjaka jeste škola. Školsko okruženje pruža djetetu formalno obrazovanje, ali takođe i priliku da ima interakciju s različitim ljudima te time razvija društvene vještine. Učenje u školi takođe može uticati na djetetove vrijednosti, interesovanja i ambicije.

3.6.3. Uloga obrazovanja

Obrazovanje ima esencijalnu ulogu u socijalizaciji mladih i oblikovanju njihovih stavova, vrijednosti i ponašanja u društvu. Socijalizacija je proces učenja i shvatanja normi, vrijednosti, običaja i društvenih uloga koje su karakteristične za određeno društvo ili zajednicu. Kroz obrazovanje prenosi se kultura i vrijednosti na mlade generacije, te se kroz obrazovanje mladi uče o historiji, jeziku, književnosti i drugih predmeta koji će im približiti kulturu društva, ali će se upoznati i sa prošlošću i tradicijama vlastitog naroda. U proces obrazovanja odvija se i formiranje identiteta kroz koji se gradi osjećaj pripadnosti određenoj

¹¹ Dostupno na:

<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/family-socialization#:~:text=Socialization%20is%20the%20process%20by,the%20focus%20of%20this%20article>.

zajednici. Mladi uče kako se uklopiti u društvo, kako prepoznati svoju ulogu i odgovornost te kako se nositi s različitostima. Također, obrazovanje potiče razvoj kritičkog razmišljanja i analitičkih vještina. Mladi usvajaju vještine govorništva, na koji način i kako postavljati pitanja, istraživati, analizirati informacije i donositi odluke. Sveobuhvatno gledano, obrazovanje je ključno za formiranje mladih kao aktivnih i odgovornih članova društva. Kroz obrazovanje, mladi stječu znanje, vještine i vrijednosti koje ih pripremaju za razumijevanje i sudjelovanje u društvu te za doprinos razvoju društva u pozitivnom smjeru.

3.6.4. Uloga medija i društvenih mreža

Dobar dio teoretičara koji su se bavili ovim pitanjem smatraju da su porodica i škola glavni faktori socijalizacije jedne ličnosti. Međutim ne smije se zanemariti slobodno vrijeme koje djeca a poslije mlada ličnost provodi poslije škole i kada su u svojoj sobi. Upravo to slobodno vrijeme može da se posmatra kao treći ali ne i manje bitan faktor socijalizacije mladih. Vrijeme koje mladi provode kada su sami u mnogome može utjecati na formiranje njihove ličnosti, bilo da se radi o pozitivnom ili negativnom utjecaju. Ono što se želi naglasiti jeste da oni sami sebi biraju sadržaje koji ih oblikuju u slobodnom vremenu u velikoj većini slučajeva. Pa tako u post - COVID vremenu mladi su na još većem nivou povezanosti sa računarima i mobilnim telefonima koji su nepresušan izvor sadržaja i segment socijalizacije (medijalizacije) mladih.

“Mediji imaju ambivalentnu ulogu pri stvaranju socijalizacijske sposobnosti kod djece, posebno mladih. S jedne strane, kreiranjem slike o svijetu koji ga okružuje mladi čovjek oblikuje vlastite pojmove o kvalitetu života i sistemu vrijednosti koji je najčešće jednak sistemu virtualnih zajednica. S druge strane postoji opasnost manipulacije gdje se ugrožava identitet pojedinca. Pitanje je da li dijete i mladi čovjek može dovoljno zrelo procijeniti šta je njegov stvarni identitet i šta o tome želi dijeliti, a šta je prividni identitet koji želi prikazati „public“, bez dopuštanja uvida u privatnost” (Rebihić i Smajović, 2021: 464).

Redovna upotreba medija čini da dijete počne drugačije percipirati kibernetički prostor, jer “(pre)brzo prevazilazi stanje izazova, taj svijet za njega počinje izgledati stvarno, predmetno i istinski; on postaje dokučiv, izvor stalne zabave, prostor privlačnih sadržaja interaktivnog

karaktera, mjesto sklapanja prijateljstava, izgradnje uvjerenja, elektronskom simulacijom osmišljeno jedino dvorište za igru – kibernetско dvorište” (Čamo, Osmić 2020: 370).

Djeca i mladi koji su svoje djetinjstvo provodili u baštama i parkovima postaju samo sjećanje jer su sada ti sadržaji zamjenjeni nekim drugim, privlačnijim sadržajima koji stanu u njihovu ruku. Mobilni uređaji u prošlosti kada su nastali služili su gotovo isključivo kao sredstvo komunikacije a danas su računari u malom. Napretkom tehnologije često čovjek postaje ‘sluga’ iste, pa tako je automobil zamijenio šetnju a mobilni uređaj prijatelja. Sve je dostupno sada i odmah u par klikova. Naziv “društvene mreže” sve manje gubi smisao jer su djeca, mladi pa i odrasli sve manje društveni u stvarnom svijetu, kada isključe svoje uređaje nastupa osećaj usamljenosti iako imaju više stotina prijatelja na društvenim mreža. Upravo o ovome govore Nikodem i saradnici (2014) gdje ističu da stalno korištenje medija obuhvata “samotnu, asocijalnu i potencijalno ovisnu djelatnost koja će, posebice kod djece, dovesti do ‘opsesije tehnologijom’ i povlačenja iz društvenog „off-line“ svijeta obitelji i prijatelja u nove ‘virtualne svjetove” (Nikodem i saradnici, 2014: 214).

Mediji, kao što su televizija, internet, društvene mreže, igrice i filmovi, imaju značajan uticaj na socijalizaciju mladih. “Oni mogu oblikovati njihove stavove, norme i vrijednosti, kao i uticati na njihovo shvatanje sveta i društva. Mediji, pored svojih koristi u posljednje vrijeme sve više ostavljaju negativan utjecaj na ponašanja kod djece, jer se djeca počinju identifikovati sa sadržajima koji gledaju i prate. Pa su tako sve prisutnije pucnjave u školama od strane djece i mladih jer se počinju poistovjećivati sa likovima iz svojih omiljenih filmova ili video igrice koji su preplavljeni nasiljem, upotrebom oružja i nedoličnim ponašanjem. Oni mogu oblikovati njihove stavove, norme i vrijednosti, kao i uticati na njihovo shvatanje svijeta i društva. Faktor anonimnosti pruža mladim hrabrost da komuniciraju, dijele i rade stvari koji u velikoj većini slučajeva ne bi uradili da su pod vlastitim identitetom. Posljedica toga je jako puno cyber nasilja i ismijavanja različitih grupa, manjina i pojedinaca koji se nađu na meti ‘nasilnika’”¹².

Mediji i društvene mreže imaju dubok utjecaj na živote mladih, sa pozitivnim i negativnim aspektima. Važno je da mladi budu svjesni ovih uticaja i da razvijaju vještine upravljanja

¹² Dostupno na:

<https://www.yalemedicine.org/news/social-media-teen-mental-health-a-parents-guide#:~:text=Some%20researchers%20think%20that%20exposure,feelings%20of%20exclusion%20in%20adolescents.>

svojom prisutnošću na mrežama kako bi se osiguralo da im to okruženje koristi na pozitivan način. Također je važno da roditelji, nastavnici i drugi autoriteti pruže podršku mladima u razumijevanju i prevazilaženju izazova koje društvene mreže sa sobom donose.

IV IZGRADNJA MIRA U POSTDEJTONSKOJ BOSNI I HERCEGOVINI

Prema Ustavu Bosne i Hercegovine i odredbama iz Aneksa IV Dejtonskog mirovnog sporazuma, različite nevladine organizacije i međunarodne institucije imaju značajnu prisutnost unutar teritorijalnih granica Bosne i Hercegovine. Ova posebna struktura i prisutnost organizacija proizlazi iz složenog mirovnog procesa koji je rezultat sukoba u regiji devedesetih godina. Nevladine organizacije, koje često djeluju kao ključni akteri civilnog društva, imaju važnu ulogu u podršci demokratizaciji, zaštiti ljudskih prava i promicanju socijalne pravde unutar Bosne i Hercegovine. Njihova aktivnost često obuhvata širok spektar pitanja, uključujući obrazovanje, zdravstvo, ekologiju te podršku ranjivim i marginaliziranim zajednicama.

S druge strane, međunarodne organizacije prisutne u Bosni i Hercegovini, koje su često rezultat međunarodnih diplomatskih napora i mirovnih inicijativa, imaju ključnu ulogu u održavanju stabilnosti, izgradnji institucija i promicanju regionalne suradnje.

4.1. Uloga međunarodnih i nevladinih organizacija u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini

Da bismo razumjeli trenutnu situaciju u Bosni i Hercegovini, važno je razmotriti kako je međunarodni Mirovni sporazum oblikovao njenu politiku. Ovaj Sporazum, iako je zaustavio neposredno nasilje i rat, postavio je temelje za kompleksnu i nestabilnu dinamiku u zemlji. “Današnja Bosna i Hercegovina rezultat je *međunarodnog mirovnog sporazuma* koji je, ovjeravajući rezultate nasilja, zaustavio nasilje. To znači da taj sporazum implicira mogućnost izbijanja nasilja, što ga definira više kao prekid vatre a manje kao mirovni dokument” (Ćurak, 2011:41).

Prethodna tvrdnja u potpunosti je tačna međutim, neupitan je doprinos međunarodnih i nevladinih organizacija koje su imale ključnu ulogu u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini nakon završetka ratnih sukoba 1995. godine. Dejtonski sporazum, koji je zaustavio rat i podijelio Bosnu i Hercegovinu na dva entiteta, Republiku Srpsku i Federaciju

Bosne i Hercegovine i Brčko Distrik, postavio je temelje političke strukture zemlje, ali su izazovi nastavljeni u pogledu pomirenja, reintegracije, ekonomske obnove i izgradnje institucija.

Neke od ključnih međunarodnih organizacija koje su prisutne u Bosni i Hercegovini kako bi pružile podršku procesu izgradnje mira i stabilnosti su:

- “*Ured visokog predstavnika (OHR)* je *ad hoc* međunarodna institucija odgovorna za nadgledanje provedbe civilnih aspekata mirovnog sporazuma kojim je okončan rat u Bosni i Hercegovini. Funkcija visokog predstavnika je uspostavljena u skladu sa Općim okvirnim sporazumom za mir u Bosni i Hercegovini, dogovorenim u Daytonu, država Ohio, i potpisanim u Parizu 14. decembra 1995. godine. Visoki predstavnik saraduje sa građanima i institucijama Bosne i Hercegovine, te međunarodnom zajednicom kako bi osigurali da se Bosna i Hercegovina razvije u mirnu i održivu demokratsku zemlju, na putu ka integracijama u euro-atlantske institucije”¹³.
- U okviru OHR-a djeluje “*Vijeće za provedbu mira (PIC)*. Nakon uspješnog zaključenja Dejtonskog mirovnog sporazuma, u Londonu održana je Konferencija o provedbi mira čiji je cilj bio mobilizirati međunarodnu podršku za provedbu Dejtonskog mirovnog sporazuma. Sastanak je rezultirao uspostavom PIC-a¹⁴”.
- “*Ujedinjene nacije (UN)* počele su djelovati u Bosni i Hercegovini tokom rata da bi se njihove aktivnosti znatno intenzivirale nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma. Prije potpisivanja Dejtonskog sporazuma, UN su djelovale putem mirovnih misija, uključujući UNPROFOR (United Nations Protection Force) koji je bio usmjeren na zaštitu civila i nadzor primirja. Tokom rata, UN su također aktivno sudjelovale u humanitarnim naporima pružanja pomoći izbjeglicama i raseljenim osobama kroz Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (UNHCR). UN su sudjelovale u provedbi civilnih aspekata mirovne misije IFOR (Implementation Force), koja je prethodila SFOR (Stabilization Force), vojnoj mirovnoj misiji koja je osiguravala provedbu Dejtonskog sporazuma. Osim toga, UN su pružale podršku procesima demokratizacije, reforme institucija, ekonomske obnove i pomirenja u

¹³ Zvanična stranica Ureda visokog predstavnika, dostupno na: <https://www.ohr.int/o-ohr-u-2/opce-informacije/>

¹⁴ Zvanična stranica Ureda visokog predstavnika, dostupno na: <https://www.ohr.int/medunarodna-zajednica-u-bih-2/vijece-za-provedbu-mira-i-upravni-odbor/>

BiH”¹⁵.

- “*Sjevernoatlantski savez*, poznat kao NATO (North Atlantic Treaty Organization), igrao je i dalje igra značajnu ulogu u Bosni i Hercegovini. NATO je opredijeljen za izgradnju dugoročnog mira i stabilnosti u Bosni i Hercegovini od ranih 1990-ih, kada je počeo podržavati napore međunarodne zajednice da okonča sukob u Bosni i Hercegovini”¹⁶.
- “*Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi* (OSCE) imao je značajnu ulogu u Bosni i Hercegovini (BiH) od kraja rata te nastavlja raditi na podršci i procesima stabilizacije, izgradnje mira i demokratizacije u zemlji”¹⁷.

Nevladine organizacije su također imale veliku ulogu u izgradnji mira. One su pružale humanitarnu pomoć, podršku povratku izbjeglica i raseljenih osoba, promicale međuetničko pomirenje te radile na izgradnji građanskog društva i jačanju demokratskih procesa. Mnoge nevladine organizacije su podržavale međuetničke dijaloge, organizirale obrazovne programe o ljudskim pravima i suživotu te promicale kulturološku raznolikost. Neke od najistaknutijih nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovni su:

- Crveni križ i Crveni polumjesec koji su aktivno sudjelovali u pružanju humanitarne pomoći, uključujući dostavu hrane, medicinskih potrepština, vode i skloništa.
- UNICEF je pružao pomoć djeci u BiH, uključujući osiguranje obrazovanja, zdravstvene zaštite i zaštite djece od trauma i nasilja.
- Médecins Sans Frontières (Doktori bez granica) ova organizacija pružala je medicinsku pomoć unesrećenima tokom rata i nastavila je raditi u BiH nakon rata, nudeći medicinske usluge i podršku lokalnim zdravstvenim ustanovama.
- Svjetska hrana (World Food Programme - WFP) je pružala humanitarnu pomoć u obliku hrane stanovnicima BiH koji su bili pogođeni glađu i nestašicom hrane. Nestašica hrane u ratu nadoknađivana je IKAR konzervama koje su dolazile od WFP-a.
- Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR), bavi se unapređivanjem ljudskih prava i pomirenja u BiH. Njihovi programi uključuju obrazovanje o ratnim zločinima i unapređivanje međuetničkog dijaloga.
- Mreža za izgradnju mira (Peace Building Network - PBN) okuplja različite nevladine

¹⁵ Zvanična stranica Ujedinjenih nacija u BiH, dostupno na: <https://bosniaherzegovina.un.org/bhs>

¹⁶ Zvanična stranica NATO-a u BiH, dostupno na: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49127.htm

¹⁷ Zvanična stranica OSCE-a u BiH, dostupno na: <https://www.osce.org/whatistheosce>

organizacije koje rade na izgradnji mira i pomirenja u BiH. Njihovi programi uključuju međuetnički dijalog i zajedničke inicijative.

- Centar za izgradnju mira iz Sanskog Mosta - zalaže se za izgradnju povjerenja i rad na pomirenju među narodima Bosne i Hercegovine te pruža podršku mirovnim procesima u državama koje su prošle kroz nasilje.
- Centar za promociju civilnog društva (CPCD) zalaže se promicanjem demokratizacije i izgradnjom kapaciteta nevladinih organizacija u BiH.

Važno je napomenuti da iako su ove organizacije imale pozitivan utjecaj na izgradnju mira, Bosna i Hercegovina se i dalje suočava s izazovima kao što su etničke tenzije, politička polarizacija i društvene nejednakosti. Izgradnja trajnog mira zahtijeva kontinuirane napore na svim nivoima društva i podršku međunarodne zajednice.

Uloga međunarodnih organizacija za postdejtonsku Bosnu i Hercegovinu bila je iznimno važna u procesima obnove, pomirenja i stabilizacije države po završetku rata. “Međunarodne organizacije, uključujući UN, EU i različite agencije, igrale su ključnu ulogu u podršci BiH u njenom prijelazu prema miru i demokratiji. Neke od ključnih uloga koje su međunarodne organizacije odigrale u postdejtonskom periodu jeste prvenstveno implementacija Dejtonskog sporazuma, odnosno međunarodne organizacije su nadgledale provedbu sporazuma, uključujući uspostavu institucija vlasti kao što su Predsjedništvo i Parlament BiH. Nadziranje, provedba i poštivanja Sporazuma u nadležnosti je Visokog predstavnika”¹⁸. Slijedom događaja, bilo je neophodno provesti prve izbore nakon uspostave mira. “U skladu s Aneksom 3. Dejtonskog sporazuma, prvi poslijeratni izbori u našoj zemlji održani su 13. i 14. septembra 1996. godine” (Parlamentarna skupština BiH)¹⁹. Međunarodna organizacija koja je nadgledala provedbu izbora bila je Organizacija za sigurnost i suradnju u Europi (OSCE). OSCE je bio odgovoran za nadzor i podršku prvim izborima kako bi se osigurala njihova transparentnost i demokratski karakter, tada je uspostavljena i Misija za nadzor izbora u Bosni i Hercegovini (OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina) kako bi se organizovali i nadgledali izborni procesi. Njihova uloga uključivala je: “*pomoć u organizaciji izbora* - OSCE je pružao tehničku i logističku podršku u organizaciji izbora, uključujući pomoć u registraciji birača, osiguranju izbornih materijala i postavljanju izbornih centara. *Nadzor*

¹⁸ Opći okvirni sporazum za mir, dostupno na:

<http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf>

¹⁹ Zvanična stranica Parlamentarne skupštine BiH, dostupno na:

<https://www.parlament.ba/Content/Read/184?title=Parlamentarnaskup%C5%A1tinaBosneiHercegovineod1996.dodanas>

izbornog procesa - OSCE je imao međunarodne posmatrače koji su nadzirali izborni proces kako bi osigurali poštivanje demokratskih standarda. Ovi promatrači pratili su otvaranje i zatvaranje biračkih mjesta, proces glasovanja i brojanja glasova. *Edukacija i unapređivanje demokracije* - provodio je programe edukacije o izbornom procesu i demokratiji kako bi informisao građane o njihovim političkim pravima i odgovornostima. *Pomoć u osnivanju izbornih komisija* - pružao je podršku u osnivanju izbornih komisija na različitim nivoima vlasti u BiH kako bi se osigurala nepristrana organizacija izbora”(OSCE)²⁰.

Aktivna uloga OSCE-a imala je za cilj osigurati izbore da budu poštene, transparentni i demokratski te da doprinesu izgradnji stabilnosti i povjerenja u BiH nakon rata. OSCE i dalje obavlja važnu ulogu u praćenju i podršci izbornim procesima, također “radi sa lokalnim institucijama, poput Centralne izborne komisije BiH, na daljnjem jačanju i tehničkom osposobljavanju tijela izborne administracije za provedbu izbornog procesa uz očuvanje njegovog integriteta i transparentnosti”²¹.

Međunarodne organizacije doprinijele su i pravosuđu i rasvjetljavanju ratnih zločina, u čemu je ključnu ulogu odigrala *ad hoc* institucija, tj. Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju na kome se sudilo osobama optuženima za ratne zločine počinjene tokom rata u BiH. “Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) je sud Ujedinjenih nacija koji se bavi zločinima počinjenim sukoba na Balkanu tokom devedesetih godina XX veka. Od svog osnivanja u maju 1993. godine nepovratno je promijenio sliku međunarodnog humanitarnog prava i pružio mogućnost žrtvama da iskažu strahote koje su vidjeli i doživjeli. Međunarodni sud je doprinio neospornom utvrđivanju historijskih činjenica, boreći se protiv poricanja istine i pomažući zajednicama da se suoče sa svojom nedavnom prošlošću. Zločini počinjeni širom ovog regiona ne mogu se više poricati. Na primer, dokazano je van razumne sumnje da masovno ubistvo u Srebrenici predstavlja genocid” (MKSJ).

Međunarodne organizacije su djelovale u partnerstvu sa vlastima u BiH, civilnim društvom i drugim akterima kako bi podržale procese obnove i izgradnje mira. Njihova prisutnost i podrška bili su od suštinskog značaja za reformu sigurnosnog sektora. “Ključni međunarodni akteri koji su pomogli reformu sektora sigurnosti su: NATO, Snage Europske unije u Bosni i Hercegovini (EUFOR), Policijska misija Europske unije u Bosni i Hercegovini (EUPM),

²⁰ Zvanična stranica OSCE-a, dostupno na: <https://www.osce.org/>

²¹ Zvanična stranica OSCE-a, dostupno na: <https://www.osce.org/bs/mission-to-bosnia-and-herzegovina/elections>

Vijeće Europe, Europska komisija, OHR, OSCE, UNDP” (Kržalić i saradnici, 2012:130). Visoki predstavnik je 2003. godine uspostavio *Komisiju za reformu u oblasti odbrane*²² kako bi se dala preporuka o konkretnim reformama, što će iznjedrati formiranje jedinstvenih Oružanih snaga Bosne i Hercegovine 2006. godine.

Međutim, potrebno je pomenuti drugu stranu medalje, odnosno propuste koji su se desili kada je u pitanju grad Srebrenica, koji je bio zaštićena UN-ova zona, a i pored toga desio se genocid u Srebrenici. Ujedinjene nacije su se suočili s kritikama zbog svoje uloge u događajima koji su prethodili genocidu, uključujući i zbog nedostatka učinkovitih mjera zaštite civila u Srebrenici. Stoga mnogi smatraju da se UN osjeća moralno obveznima prema žrtvama, njihovim porodicama i cjelokupnoj BiH, ali i prema međunarodnoj zajednici i da je to jedan od glavnih razloga zašto UN u velikoj mjeri pomaže u procesu obnove i izgradnje mira u Bosni i Hercegovini nakon rata. Kritika međunarodne zajednice s pravom nije izostala ni kod bosanskohercegovačkih mislilaca i profesora, jedan od njih je i Ćurak, koji kaže: “Kleptokratske, profesionalno nekompetentne i nacionalistički kompetentne političke elite u drugom, federalnom entitetu, hrane Republiku Srpsku i predsjednika Dodika svojom provincijskom ambicijom da budu kao on: *capo di tutti capi*. U takvoj ambijentalnosti, racionalno proizvođači vlastiti besmisao, djeluje i međunarodna zajednica, svakim danom sve više svedena samo na svoju evropsku diviziju. A u toj diviziji snažno se razvila jedna strategijska linija koja rezolutno (bez obzira na stvarnost) podržava Dodikov stav da je već potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju 2008. istovremeno označilo i početak kraja Ureda visokog predstavnika (OHR) kao evroameričke i što je iznimno važno, bosanskohercegovačke institucije. Žalosno je i pripada sferi političke neuvjerljivosti što OHR sebe ne smatra institucijom ove države. OHR je institucionalni dio dejtonske životinjske farme i ako OHR napušta Farmu to i u logičkoj i u političkoj ravni znači promjenu strukture Farme” (Ćurak, 2011:41).

Međunarodne organizacije će i dalje podsticati napredak Bosne i Hercegovine ka svijetlijoj budućnosti kroz svoje projekte, a jedan od njih je i 17 ciljeva održivog razvoja. “U septembru 2015. godine se Bosna i Hercegovina, skupa sa 192 države članice Ujedinjenih naroda, obavezala da će provesti Agendu 2030 za održivi razvoj (Agenda 2030), koja se sastoji od 17 ciljeva održivog razvoja i 169 podciljeva. Dokument Agenda 2030 naglašava sljedeće:

²² Izvještaj Komisije za reformu u oblasti odbrane, dostupno na: <https://plus.cobiss.net/cobiss/bh/bs/bib/psbih/512122317>

„Agenda 2030 je plan djelovanja za ljude, planetu i prosperitet. Njen cilj je da osnaži univerzalni mir u većoj slobodi. Ovaj plan će provoditi sve zemlje i sve zainteresirane strane, djelujući kroz partnerstvo zasnovano na saradnji. Riješili smo da čovječanstvo oslobodimo tiranije, siromaštva i neimaštine, kao i da oporavimo i zaštitimo našu planetu” (Agenda 2030). Ciljevi održivog razvoja predstavljaju transformativni plan za stvaranje bolje i održive budućnosti za cijeli svijet. Oni se bave globalnim izazovima s kojima se cijeli svijet suočava, uključujući siromaštvo, nejednakost, klimatske promjene, degradaciju okoliša, prosperitet, mir i pravdu”²³.

4.1.1. Pozitivne promjene kroz rad nevladinih organizacija

Nevladine organizacije (NVO) igraju ključnu ulogu i zauzimaju veoma važno mjesto u neformalnom obrazovanju mladih u Bosni i Hercegovini čime se ostvaruju pozitivne promjene na različitim poljima društvenog djelovanja. One aktivno rade na promociji demokratije, ljudskih prava i građanskog društva, fokusirajući se na jačanje vladavine prava, zaštitu ljudskih prava i sloboda, te povećanje transparentnosti u društvu. Neke od nevladinih organizacija koje aktivno djeluju u BiH po pitanju ljudskih prava jesu: *Centar za promociju civilnog društva - CPCD*, *CIVITAS - Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava*, *Helšinski komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini*. Oni pružaju edukaciju o demokratskim procesima, nadziru izbore i lobiraju za reforme u političkom sistemu kao i u obrazovanju. Jedan od najpoznatijih projekata kroz koji prođe najviše učenika tokom jedne školske godine jeste “Projekat Ja građanin” koji se organizuje od strane CIVITAS-a a služi da “pripremi učenike i učenice za ulogu aktivnih, odgovornih i informiranih građana i građanki demokratskog društva, uključenih u procese odlučivanja u njihovim zajednicama. Kroz praktičnu nastavu oni upoznaju organizaciju (vertikalnu i horizontalnu strukturu) vlasti, uče razlikovati nivoe i grane vlasti, nadležnosti konkretnih institucija vlasti na svakom nivou odlučivanja (donošenja javne politike) i mehanizme putem kojih građani i građanke mogu biti dio tih procesa odlučivanja o javnom interesu i zajedničkom dobru, te mehanizme putem kojih mogu zaštititi i zagovarati ostvarivanje svojih prava i sloboda” (CIVITAS).

Obrazovanje i podrška mladima ostvaruje se dijelom preko NVO sektora u BiH, koji djeluje

²³ Okvir za realizaciju ciljeva održivog razvoja u BiH, dostupno na: <https://zamisli2030.ba/bs/okvir-ciljeva-odrzivog-razvoja-u-bih/>

na poboljšanje pristupa obrazovanju i kvalitetu obrazovanja za sve slojeve društva, sa posebnim akcentom na mlade. Najistaknutiji primjer za to jesu *Fondacija Mozaik* i *Institut za razvoj mladih KULT* koji radi na unapređenju obrazovnih programa i osigurava stipendije za učenike iz ranjivih skupina. Također, pružaju podršku mladima kroz razne programe i inicijative, uključujući obuku, mentorstvo i mogućnosti za volontiranje i aktivno sudjelovanje u društvu.

Pored prethodno pomenutih nevladinih organizacija treba pomenuti i sljedeće nevladine organizacije: Centri civilnih inicijativa (CCI), Centar za promociju civilnog društva - CPCD, Fondacija Mozaik, Perpetuum Mobile - Institut za razvoj mladih i zajednica, Udruženje građana „Centar za kulturu dijaloga“.

NVO sektor u BiH suočava se s različitim izazovima, uključujući finansijska ograničenja i političku polarizaciju, ali ostaje ključan za ostvarivanje pozitivnih promjena u društvu i promovisanje demokratskih vrijednosti, ljudskih prava i socijalne pravde.

4.2. Neformalno obrazovanje u službi mladih

Neformalno obrazovanje jeste prijeko potrebno u podršci i razvoju mladih u Bosni i Hercegovini. Ovakav oblik obrazovanja, koji se često odvija izvan formalnih učionica i školskih programa, pruža mladima priliku za sticanje raznolikih znanja, vještina i iskustava. Neformalno obrazovanje pomaže mladima u razvoju životnih vještina poput komunikacije, timskog rada, kritičkog razmišljanja, rješavanja problema i upravljanja vremenom. Mladima ove vještine mogu biti od koristi u svim aspektima života kako u daljem obrazovanju, tako i u budućem zaposlenju.

Neformalno obrazovanje mladima može pomoći da povećaju samopouzdanja i poboljšaju socijalne vještine. U tom slučaju aktivnosti neformalnog obrazovanja, kao što su radionice, treninzi i volontiranje, pomažu mladima da izgrade samopouzdanje i osjećaj vlastite vrijednosti. Kroz uspjehe i izazove, mladi stječu vjeru u vlastite sposobnosti. Neformalno obrazovanje često uključuje saradnju s vršnjacima i rad u timovima, što pomaže mladima razvijati socijalne vještine, uključujući empatiju, razumijevanje različitosti i sposobnost konstruktivnog komuniciranja.

Neformalno obrazovanje također potiče razvoj interesa i hobija kod mladih. Aktivnosti kao što su umjetnost, sport, muzika, nauka i društvene inicijative pomažu im da istraže svoje

sklonosti i usmjere se na područja koja ih zanimaju. Važno je napomenuti da mladi kroz iskustveno učenje stiču praktična znanja i vještine koje su korisne u stvarnom životu, suočavajući se s različitim izazovima i problemima.

Najzastupljenije srednjoškolske omladinske organizacije koje pružaju širok spektar neformalnog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, jesu Asocijacija srednjoškolaca u BiH - ASuBiH i Mreža Vijeća učenika. Asocijacija srednjoškolaca u BiH je organizacija koja okuplja srednjoškolce u Bosni i Hercegovini s ciljem promicanja njihovih interesa, prava i aktivnog sudjelovanja u društvu. ASuBiH se bavi različitim pitanjima i inicijativama relevantnim za srednjoškolce i obrazovanje. Dok je Mreža Vijeća učenika organizacija koja okuplja i povezuje različita Vijeća učenika ili Učeničke samouprave u školama širom Bosne i Hercegovine. Ova mreža omogućuje komunikaciju, saradnju i razmjenu iskustava između različitih Vijeća učenika te promoviše interese i prava učenika u obrazovnom sistemu.

Pored pomenutih organizacija, važno je napomenuti da u Bosni i Hercegovini postoji širok spektar drugih inicijativa i organizacija koje pružaju neformalno obrazovanje mladima. To uključuje razne nevladine organizacije, omladinske centre, volonterske programe, sportske klubove, kulturne organizacije i online platforme koje nude mogućnosti za razvoj vještina i znanja izvan formalnog obrazovnog sistema. Ove inicijative omogućuju mladima da steknu dodatna znanja u oblastima kao što su liderstvo, preduzetništvo, digitalna pismenost, ekologija, umjetnost i kultura, te ih osnažuju da postanu aktivni i odgovorni građani.

Nevladine organizacije, škole, mladi centri i druge institucije često su ključni akteri u pružanju neformalnog obrazovanja za mlade. Ova vrsta obrazovanja doprinosi razvoju cjelovitih i angažiranih građana te ih priprema za aktivno sudjelovanje u društvu.

4.3. Mladi u postdejtonskoj izgradnji mira

Falice i Wisler (2007: 4-9) uvode model razumijevanja pozicije mladih u mirovnom djelovanju i samoj izgradnji mira, tako što taj model baziraju na Galtungovom poimanju nasilja i konflikta nasuprot shvatanja izgradnje mira i tranzicije sukoba. Također, oni zagovaraju teoriju da mladi mogu imati različite uloge u društvu, pa tako mladi mogu biti:

izvršiooci nasilja, žrtve ili glavni pokretači mira.

Iako je većina mladih ljudi pozitivno usmjerena i ne sudjeluje u nasilju, nažalost, postoje slučajevi u kojima mladi postaju *počinitelji nasilja*. Razlozi za to mogu biti složeni i raznovrsni, a obuhvaćaju socijalne, psihološke i okolinske faktore. Socijalno okruženje može biti jedan od pokretača nasilja tako što mladi mogu biti izloženi nasilju u svojim porodicama, školama ili zajednicama. Ovakva izloženost nasilju može ih naučiti da je nasilje prihvatljivo ponašanje ili ih traumatizirati i potaknuti na nasilno ponašanje kao odgovor. U ovom slučaju, može se primijetiti kako nedostatak socijalizacije može dovesti do toga da se mlada osoba udalji od nasilja, čime štiti sebe i svoju okolinu. S druge strane, socijalna izolacija može uzrokovati osjećaj marginalizacije i usamljenosti kod mladih, što ih može učiniti sklonijima nasilju kao načinu izražavanja frustracije i bijesa. Također, nedostatak *emocionalne ravnoteže* posebno u osjetljivim godinama kao što je pubertet, tada mladi mogu imati poteškoće u regulaciji svojih emocionalnih reakcija, posebno ljutnje i agresije. To ih može dovesti do nasilnog ponašanja kao načina za izražavanje tih osjećaja. U čemu uveliko po(od)maže i utjecaj medija i društvenih mreža, jer se kroz medijske sadržaje, uključujući nasilne filmove, video igre i različite izazove na društvenim mrežama, uočava utjecaj nasilnih sadržaja na mlade i načini na koji oni počinju normalizirati nasilje kao sredstvo rješavanja problema.

Važno je naglasiti da većina mladih ne postaje počiniteljima nasilja i da postoje mnoge preventivne mjere i intervencije koje mogu pomoći u smanjenju nasilja među mladima. To uključuje edukaciju o nenasilnom rješavanju sukoba, pružanje emocionalne podrške, osiguranje sigurnih školskih i porodičnih okruženja te promociju pozitivnih uloga modela i vrijednosti u društvu.

Mladi se često mogu naći kao *žrtve različitih oblika nasilja*, uključujući fizičko, emocionalno, seksualno, vršnjačko i digitalno nasilje. Nasilje nad mladima može imati ozbiljne posljedice na njihovo fizičko, emocionalno i psihološko stanje, a sve to može biti prouzrokovano kako od odraslih tako i od njihovih vršnjaka koji tu matricu mogu koristiti kao način za rješavanje problema ili ispoljavanje vlastitog nezadovoljstva. Važno je pružiti podršku mladima koji su žrtve nasilja. To uključuje osiguravanje sigurnog okruženja, slušanje njihovih iskustava, pružanje emocionalne podrške i traženje stručne pomoći kad je to potrebno. Također je važno raditi na prevenciji nasilja kroz edukaciju kako bi se smanjila ranjivost mladih na nasilje i potaknulo sigurno i podržavajuće okruženje za sve.

Mladi mogu imati ključnu ulogu kao *pokretači mira* u mnogim društvima širom svijeta. Njihov angažman, entuzijazam i inovativnost često su ključni faktori u izgradnji mira i prevenciji konflikata. Neki od načina na koje mladi mogu djelovati kao pokretači mira jeste interkulturalni dijalog, kroz koji mladi mogu poticati dijalog i razumijevanje između različitih kultura, religija i etničkih grupa. Projekti koji promovišu razmjenu iskustava i razgovor među mladima iz različitih zajednica doprinose izgradnji međuetničkog mira o čemu naposljetku govori i Galtung kroz svoj princip “pomirenje kao susret” tj. da je mlade potrebno potaknuti i obezbijediti im okruženje u kojem će dolaziti do susreta jedni s drugima. Upravo je taj susret moguć kroz obrazovanje o miru, kroz koje se mladi mogu educirati o drugima, o konceptima mira, nenasilnom rješavanju sukoba i ljudskim pravima. Radionice i edukacijski programi u Bosni i Hercegovini kroz nevladin sektor često su dio ovih napora.

4.3.1. Položaj mladih u Bosni i Hercegovini

Položaj mladih u Bosni i Hercegovini često je izazovan i obilježen brojnim ekonomskim, socijalnim i političkim izazovima. Evo nekoliko ključnih aspekata: Visoka stopa nezaposlenosti među mladima jedan je od glavnih problema. Mnogi mladi ljudi se suočavaju s teškoćama u pronalaženju posla koji odgovara njihovim kvalifikacijama, a nezaposlenost često dovodi do ekonomske nesigurnosti. Iz čega nadalje proizilazi nedostatak mogućnosti za profesionalnim razvojem u karijeri što može dovesti do gubitka motivacije među mladima. Pomenuti izazovi često dovode do osjećaja frustracije i nesigurnosti među mladima u Bosni i Hercegovini, potičući ih na razmišljanje o odlasku u inostranstvo kako bi pronašli bolje životne uslove i profesionalne prilike. Odlazak mladih predstavlja i gubitak ljudskih resursa za zemlju, što može dugoročno utjecati na njezin društveni i ekonomski razvoj.

“Tačno je i to da mladi i obrazovani ljudi ne napuštaju samo Bosnu i Hercegovinu, oni odlaze i iz drugih, čak i razvijenijih ili socijalno stabilnijih društava, ali s jednom veoma bitnom razlikom – iz Bosne i Hercegovine oni odlaze iz potrebe jer ne mogu naći zaposlenje, zasnovati porodicu ili zadovoljiti svoje egzistencijalne potrebe, kao i usljed činjenice da vladajuće elite godinama održavaju konfliktno političko stanje i neprijatnu atmosferu nesigurnosti, straha i sl., dok mladi ljudi koji napuštaju razvijena društva prosto traže uslove koji će biti bolji od dobrih uslova kakve već imaju” (Žiga, 2018).

4.3.2. Mladi kao problem ili rješenje problema?

Mladi ljudi širom svijeta sve više prepoznaju važnost borbe za svoja prava i aktivno se uključuju u različite inicijative i pokrete kako bi ostvarili svoje ciljeve. Borba mladih za svoja prava često uključuje korištenje društvenih medija, organizaciju mirnih protesta, lobiranje kod donositelja političkih odluka i izražavanje svojih stavova putem umjetnosti, medija i aktivizma. Mladi se sve više percipiraju kao pokretači promjena i njihov angažman igra ključnu ulogu u oblikovanju budućnosti društva.

Prema Bertho-u (2020) godina 2011. obilježena je protestima koji su pokrenuli mladi ljudi, mahom studenti koji nisu bili zadovoljni uslovima studiranja, visokim školarinama, političkom represijom, korupcijom, nezaposlenošću i lošim životnim uslovima. Tih godina pokrenuti su brojni protesti poznati pod nazivima: *Arapsko proljeće*, *Javorovo proljeće* i protest pod sloganom “*Njihove glasačke kutije su premale za naše snove! (Nuestros sueños no caben en sus urnas)*” (Bertho, 2020:51-54).

Prethodno pomenuti protesti pokrenuli su niz pozitivnih promjena kao što su sociokulturne i političke promjena u Kvebek-u (Kanada), dok je Arapsko proljeće kulminiralo padom dugogodišnjih autoritarnih režima, uključujući režime u Tunisu, Egiptu i Libiji. Ovi događaji doveli su do velikih političkih promjena i sukoba u cijeloj regiji, uključujući i građanski rat u Siriji.

Dokaz da mladi mogu biti dio rješenja problema može se uvidjeti i u Bosni i Hercegovini. Naime, anomalija obrazovanja koja je nastala u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini a nosi naziv “*Dvije škole pod jednim krovom*” veoma je poznata i zastupljena u bosanskohercegovačkim gradovima. Riječ je o diskriminaciji pod plaštom obrazovanja koja je u većini slučajeva podržana kako od lokalnih, tako i od kantonalnih vlasti. O ovome govori i OSCE-ov dokument “*Dvije škole pod jednim krovom*“, u kome se navodi sljedeće: “*Dvije škole pod jednim krovom - uspostavljene su kao privremena mjera, kojoj je cilj bio da odgovori uvredljivim poslijeratnim etnocentričnim obrazovnim sistemom i da potakne povratak izbjeglica i raseljenih osoba. Privremena mjera je postala trajna, uprkos naporima međunarodne zajednice da osigura njenu tranziciju*” (OSCE, 2018:8).

Bosanskohercegovačko društvo je svjedočilo tome da mladi mogu biti rješenje problema kada se ujedine i naprave nevjerovatne promjene u svom okruženju. Jedan takav primjer desio se u Jajcu, tačnije u Srednjoj strukovnoj školi “*Jajce*”. “*Srednjoškolci iz Jajca su protestima*

2018. godine spriječili daljnju podjelu škola u tom gradu, to je bio povod da im iste godine u Hagu bude uručeno međunarodno priznanje "Max van der Stoel", Ministarstva vanjskih poslova Holandije i OSCE-a, za izvanredna postignuća s ciljem promoviranja integracije i društvene kohezije”²⁴.

Događaj u Jajcu predstavlja izuzetan primjer kako su srednjoškolci iz jednog malog grada u Bosni i Hercegovini uspjeli da se odupru podjelama koje su im bile nametnute. Sve je počelo kada su vlasti donijele odluku o otvaranju nove škole koja bi bila etnički podijeljena, s namjerom da se učenici različitih nacionalnosti obrazuju odvojeno. Ova praksa, poznata kao "dvije škole pod jednim krovom", bila je prisutna u mnogim dijelovima države i često je kritizirana zbog svoje segregacijske prirode. Međutim, učenici iz Jajca odlučili su da ne prihvate ovu odluku i organizirali su se kako bi se borili protiv nje. Pokrenuli su proteste i različite akcije kako bi ukazali na štetnost takve podjele i insistirali na zajedničkom obrazovanju za sve učenike, bez obzira na njihovu etničku pripadnost. Njihova inicijativa je postala simbol otpora protiv etničkih podjela i pokazala je da mladi mogu biti glavni pokretači pozitivnih promjena.

Njihova upornost i hrabrost rezultirali su time da su vlasti odustale od plana za novu školu, a učenici su uspjeli očuvati zajedništvo u svojoj školi. Ovaj njihov uspjeh nije prošao nezapaženo, te su za svoj doprinos integraciji i društvenoj koheziji dobili međunarodno priznanje, čime su postali inspiracija za mnoge druge mlade ljude u Bosni i Hercegovini i šire.

Ono što je ključno da se razumije jeste da mladi nisu homogena skupina, te da njihov doprinos društvu ovisi o mnogim faktorima, uključujući obrazovanje, pristup resursima i prilikama, podršku zajednice i institucija te njihovu vlastitu motivaciju i angažman. Stoga je važno raditi na stvaranju pozitivnog okruženja koje potiče mlade da budu konstruktivni članovi društva i doprinose rješavanju problema.

Možda mladi koji naprave promjenu, kao što je slučaj srednjoškolaca iz Jajca, neće uspjeti uživati u plodovima svoje borbe ali će zasigurno ostaviti trag i bolje okruženje onima koji dolaze poslije njih.

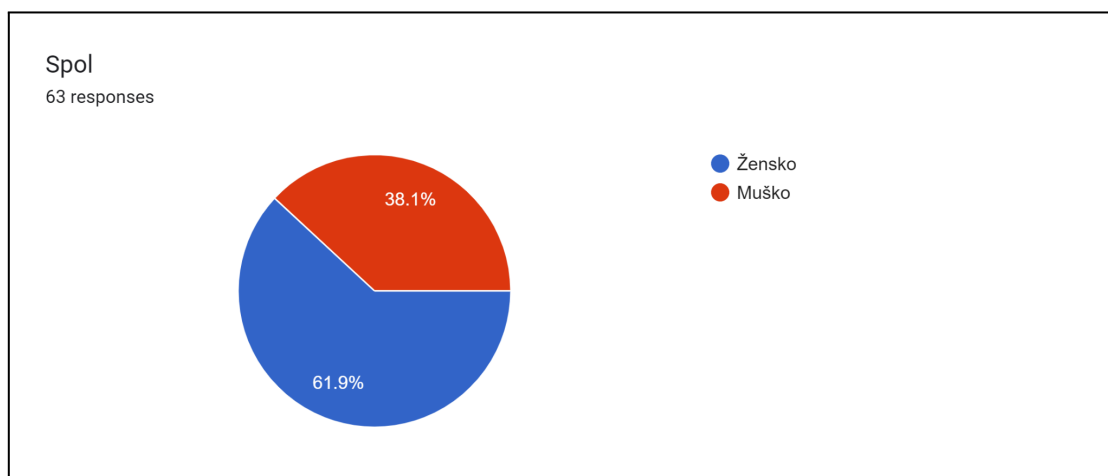
²⁴ Radio slobodna Evropa, dostupno na:

<https://www.slobodnaevropa.org/a/ustavni-sud-bih-odluka-dvije-skole-pod-jednim-krovom/31391591.html>

V REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

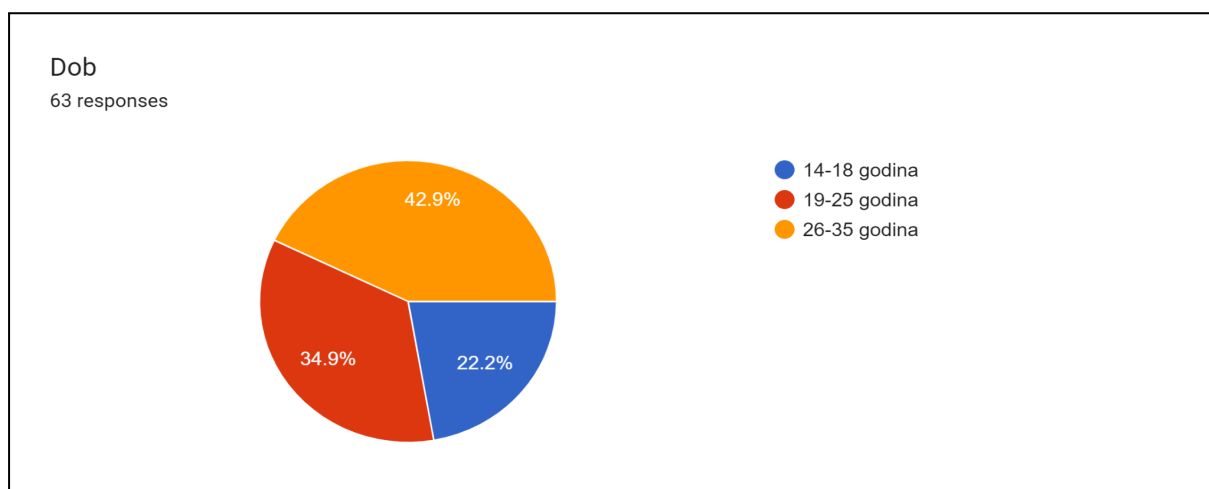
5.1. Rezultati anketnog upitnika

Za potrebe istraživanja proveden je anketni upitnik kojeg čine 17 pitanja, koncipiranih u skladu sa naslovom teme istraživanja „Uloga mladih u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini”. Anketni upitnik je obuhvatio uzorak od 63 mladih ljudi, u dobi od 14 do 35 godina, iz cijele Bosne i Hercegovine.

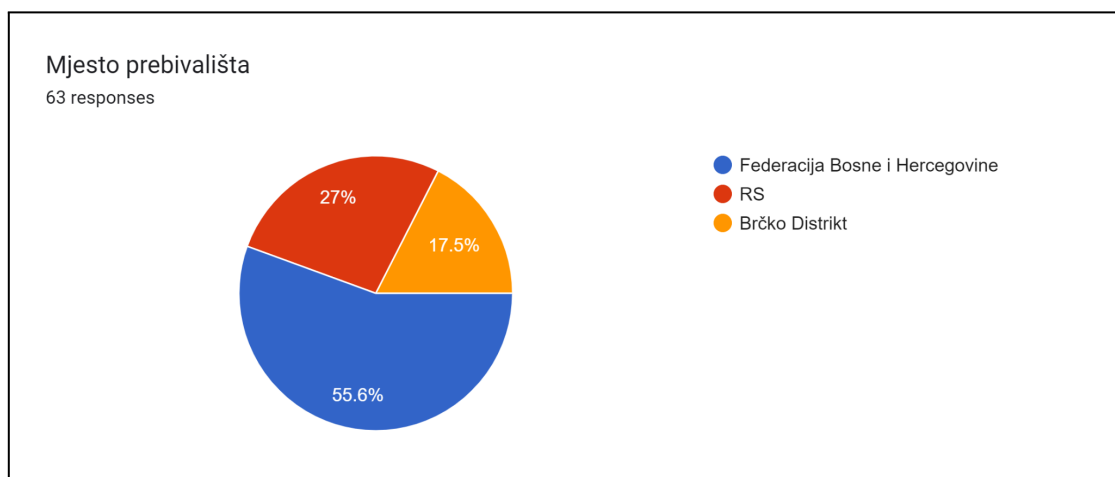
Grafikon broj 1. Spolna struktura ispitanika/ca

Kada je riječ o spolnoj strukturi mladih koji čine uzorak, rezultati provedenog upitnika su pokazali veću zastupljenost ženskih osoba (61.9%), dok je muških osoba (38.1%).

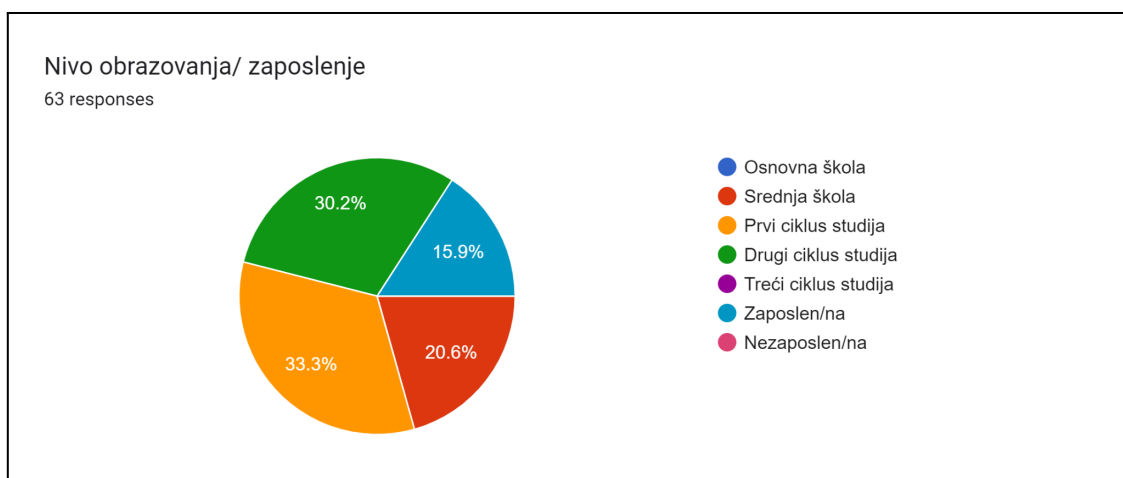
Grafikon broj 2. Dobna struktura ispitanika/ca

Anketa je privukla raznoliku dobnu grupu, s naglaskom na mlade ispitanike/ce. Velik broj učesnika/ca čini populaciju između 19 i 25 godina, što čini značajan udio od 34.9%. Mladi ispitanici, u dobi od 14 do 18 godina, čine 22.2% uzorka, dok su ispitanici/ce između 26 i 35 godina najzastupljeniji s gotovo polovinom populacije (42.9%). Ova raznolikost u dobnim grupama pruža bogatstvo perspektiva i iskustava, čineći rezultate ankete temeljito reprezentativnima za šire društvo.

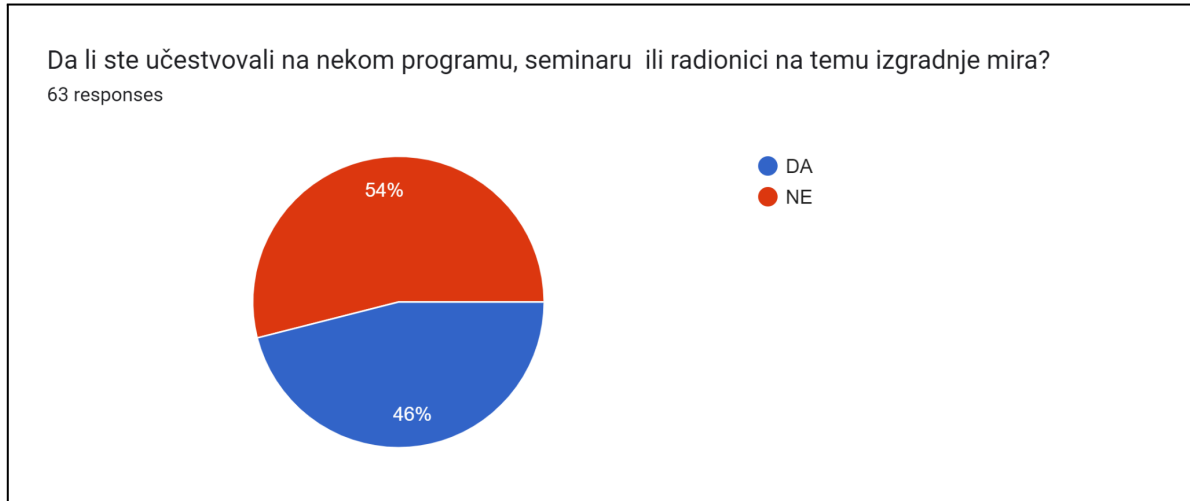
Grafikon broj 3. Mjesto prebivališta ispitanika/ca

Anketa je obuhvatila ispitanike/ce sa prostora cijele Bosne i Hercegovine, pružajući široku sliku stavova i mišljenja širom države. Najveći udio ispitanika/ca dolazi iz Federacije Bosne i Hercegovine, čineći značajan postotak od 55.6%, zatim iz Republike Srpske također ima značajnu zastupljenost, s udjelom od 27%, dok Brčko Distrikt čini 17.5% uzorka.

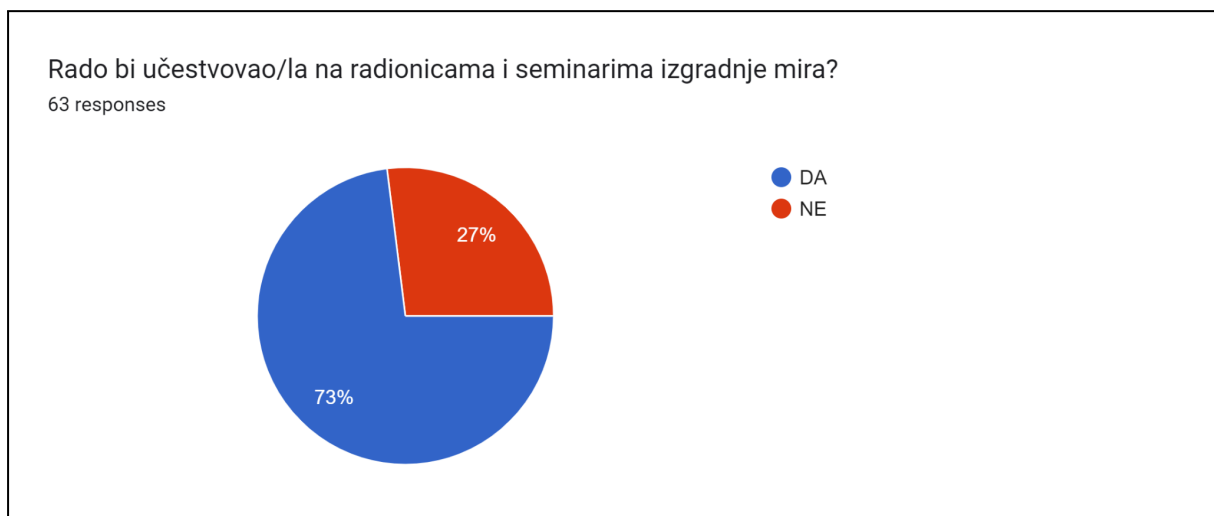
Grafikon broj 4. Nivo obrazovanja/ zaposlenja

Ovi podaci ukazuju na to da najveći broj ispitanika/ca ima završen prvi ciklus studija 33.3%, zatim 30.2% ima završen drugi ciklus studija i na kraju 20.6% ispitanika/ca ima završen nivo srednje škole. Takođe, 15.9% ispitanika/ca je trenutno zaposleno.

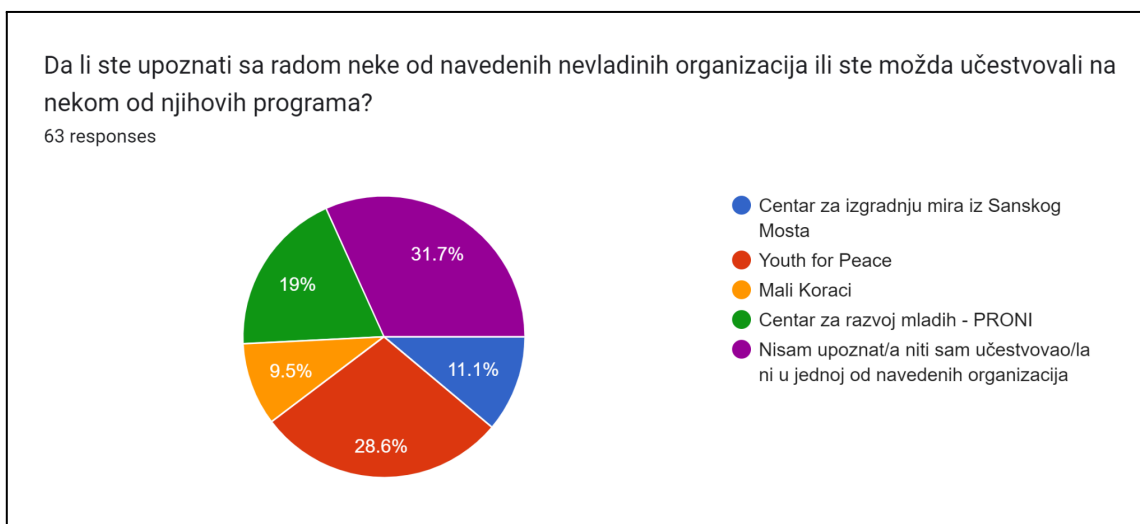
Grafikon broj 5. Učešće mladih u programima, seminarima i radionicama

Anketa je obuhvatila i pitanje učešća ispitanika na programima, seminarima ili radionicama na temu izgradnje mira. Rezultati pokazuju da je 46% ispitanika učestvovalo na ovakvim događajima, dok 54% nije. Ovi podaci ukazuju na to da je gotovo polovina ispitanika imala priliku da se direktno uključi u aktivnosti vezane za izgradnju mira, dok nešto više od polovine još nije imalo takvo iskustvo.

Grafikon broj 6. Volja mladih ljudi da učestvuju na radionicama i seminarima

Rezultati ankete pokazuju da bi 73% ispitanika rado učestvovalo na radionicama i seminarima izgradnje mira, dok 27% ispitanika ne bi. Ovi podaci ukazuju na visoku zainteresovanost za aktivnosti vezane za izgradnju mira među ispitanicima, što sugerira da postoji značajan potencijal za organizovanje i promovisanje ovakvih događaja u budućnosti.

Grafikon broj 7. Poznavanje nevladinih organizacija i učestvovanje u njihovim programima

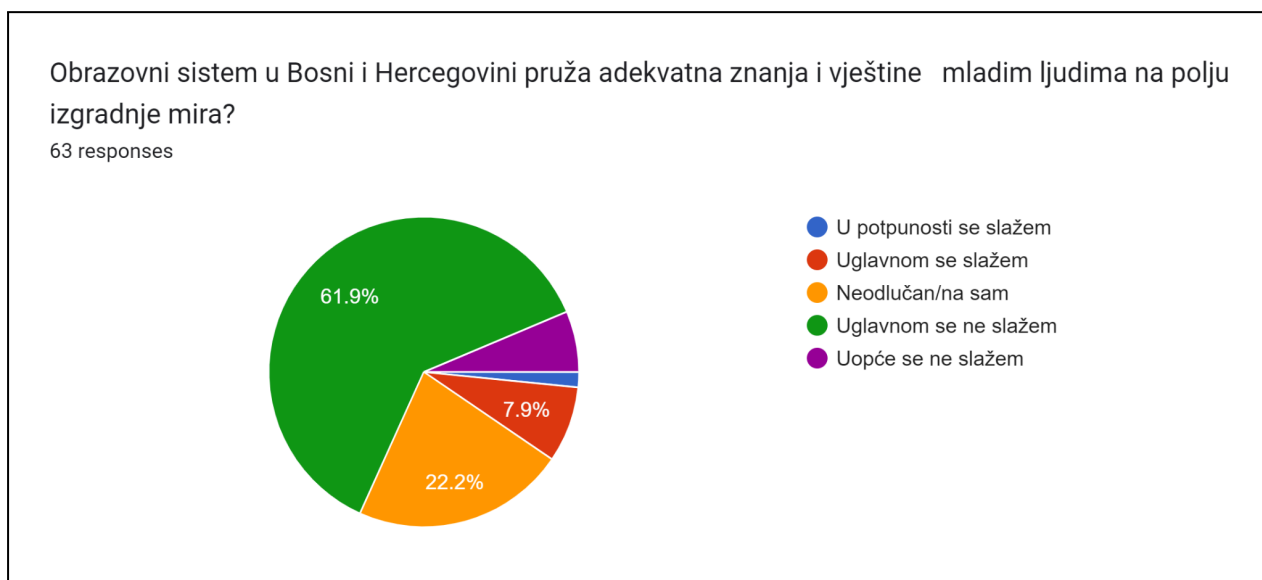
Rezultati ankete o poznavanju rada nevladinih organizacija i sudjelovanju na njihovim programima pokazuju sljedeće:

- Organizacija Centar za izgradnju mira iz Sanskog Mosta: 11.1%
- Organizacija Youth for Peace: 28.6%
- Organizacija Mali koraci: 9.5%
- Centar za razvoj mladih PRONI: 19%
- Nisam sudjelovao/la ni u jednoj nevladinoj organizaciji: 31.7%

Ovi podaci ukazuju na to da je najveći broj ispitanika upoznat s radom organizacije Youth for Peace (28.6%), dok je značajan postotak (31.7%) ispitanika izjavio da nije sudjelovao ni u jednoj od navedenih nevladinih organizacija. To pokazuje da, iako postoji određeni nivo angažmana i svijesti o nevladinim organizacijama koje se bave izgradnjom mira, postoji i prostor za dalju promociju i povećanje sudjelovanja.

Na pitanje: "Navedite da li ste i u kojoj nevladinoj ili međunarodnoj organizaciji uzeli učešće, ili ste upoznati sa njihovim radom, ako prethodno nije pomenuta?" ispitanici su odgovorili

sljedeće: OSCE, Izvor Nade, UNHCR, CEI Nahla, UNDP, UNICEF, Femix, Svetionik, Centar za nenasilnu akciju (CNA), Institute for Economics and Peace, United States Institute of Peace (USIP), Religions for Peace, United Religions Initiative, Network of Religious and Traditional Peacemakers, KAICIID.

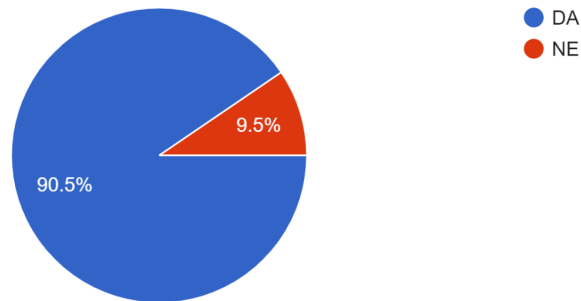
Grafikon broj 8. Obrazovni sistem Bosne i Hercegovine

Rezultati ankete o mišljenju ispitanika o tome da li obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini pruža adekvatna znanja i vještine mladim ljudima na polju izgradnje mira su sljedeći:

- U potpunosti se slažem: 1.6%
- Uglavnom se slažem: 7.9%
- Neodlučan/na sam: 22.2%
- Uglavnom se ne slažem: 61.9%
- Uopće se ne slažem: 6.3%

Ovi podaci ukazuju na to da većina ispitanika (68.2%) nije zadovoljna načinom na koji obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini priprema mlade za izgradnju mira. Samo mali procenat (9.5%) smatra da obrazovni sistem pruža adekvatna znanja i vještine u ovoj oblasti, dok je značajan broj ispitanika (22.2%) neodlučan po ovom pitanju.

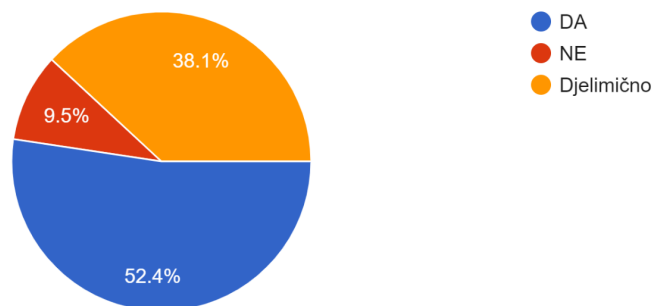
Smatrate li neophodnim uvođenje novih predmeta u formalno obrazovanje koji bi obuhvatali teme kao što su: dijalog, nenasilno rješavanje sukoba i...u sjećanja kao cjeline koje čine obrazovanje za mir?
63 responses

Grafikon broj 9. Uvođenje novih predmeta u formalno obrazovanje

Rezultati ankete pokazuju da velika većina ispitanika (90.5%) smatra neophodnim uvođenje novih predmeta u formalno obrazovanje koji bi obuhvatali teme kao što su dijalog, nenasilno rješavanje sukoba i kulturu sjećanja kao cjeline koje čine obrazovanje za mir. Samo 9.5% ispitanika nije saglasno s ovim prijedlogom. Ovi podaci ukazuju na snažnu podršku za integraciju obrazovanja za mir u školski kurikulum, što može doprinijeti boljem razumijevanju i rješavanju sukoba među mladima.

Da li roditelji imaju veliki utjecaj na formiranje vašeg mišljenja o drugim etničkim, nacionalnim ili religijskim skupinama?
63 responses

Grafikon broj 10. Utjecaj roditelja na formiranje mišljenja

Rezultati ankete o utjecaju roditelja na formiranje mišljenja ispitanika o drugim etničkim,

nacionalnim ili religijskim skupinama su sljedeći:

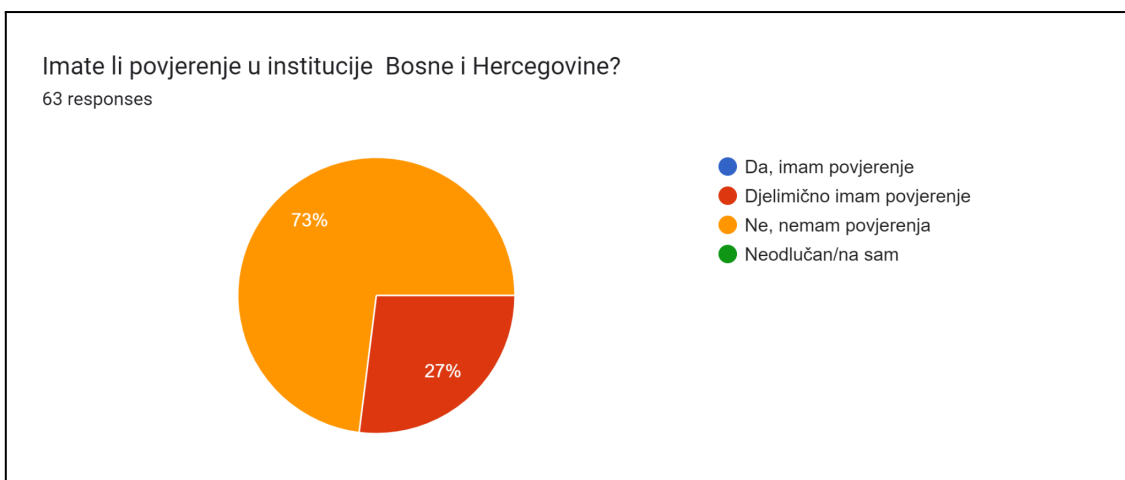
- Da: 52.4%
- Ne: 9.5%
- Djelomično: 38.1%

Ovi podaci ukazuju na to da više od polovine ispitanika (52.4%) smatra da roditelji imaju značajan utjecaj na njihovo mišljenje o različitim etničkim, nacionalnim ili religijskim skupinama. Značajan postotak (38.1%) smatra da roditelji imaju djelomičan utjecaj, dok manji procenat (9.5%) vjeruje da roditelji nemaju utjecaj na njihova stajališta u ovoj oblasti.

Grafikon broj 11. Država i osjećaj sigurnosti

Ovi podaci ukazuju na to da većina ispitanika/ca (79.4%) smatra da država ne čini dovoljno za osiguranje osjećaja sigurnosti među građanima. Nijedan ispitanik nije smatrao da država potpuno ispunjava ovu ulogu, dok 12.7% ispitanika smatra da država djelomično čini dovoljno, u tome da se građani/ke osjećaju sigurno. Također, 7.9% ispitanika je neodlučno ili ne može donijeti stav o ovom pitanju.

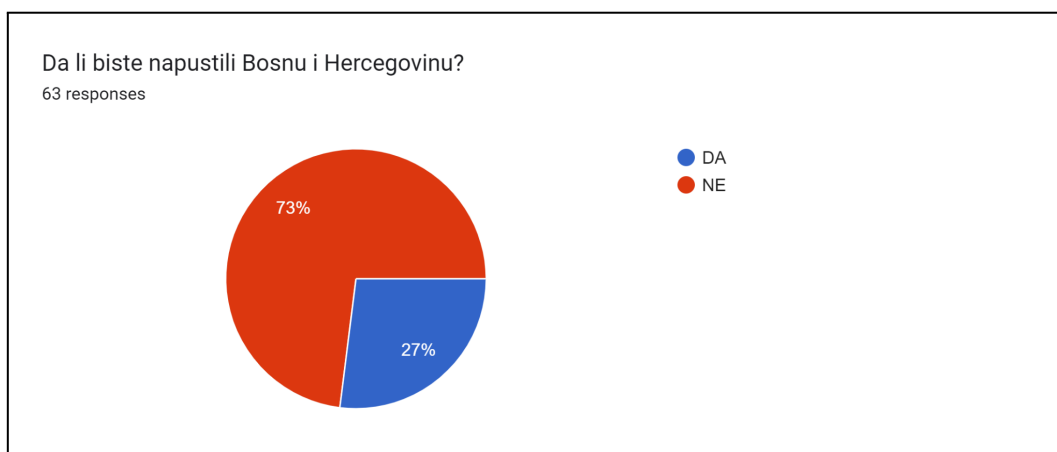

Grafikon broj 12. Povjerenje građana/ki u institucije Bosne i Hercegovine

Rezultati ankete o povjerenju ispitanika/ca u institucije Bosne i Hercegovine su sljedeći:

- Da, imam povjerenje: 0%
- Djelimično imam povjerenje: 27%
- Ne, nemam povjerenje: 73%
- Neodlučan/na sam: 0%

Ovi podaci pokazuju da nijedan ispitanik nema potpuno povjerenje u institucije Bosne i Hercegovine, dok 27% ispitanika ima djelomično povjerenje. Većina ispitanika (73%) izražava nedostatak povjerenja u ove institucije, dok nitko nije bio neodlučan ili nije mogao donijeti stav o ovom pitanju.

Grafikon broj 13. Napuštanje Bosne i Hercegovine

Prema rezultatima ankete, 27% ispitanika/ca je spremno napustiti Bosnu i Hercegovinu, dok

73% ispitanika/ca ne planira napuštanje zemlje. Ovi rezultati ukazuju na to da većina ispitanika/ca bi ostali u državi, dok manji procenat razmatra mogućnost preseljenja, što može odražavati različite stavove prema životnim uvjetima u Bosni i Hercegovini.

Ako bi ispitanici/e odlučili napustiti državu Bosnu i Hercegovinu, njihovi razlozi uključuju:

- Loše stanje u svim segmentima društva
- Nedostatak perspektive
- Želja za istraživanjem svijeta
- Nesigurnost, loš obrazovni i zdravstveni sistem
- Više razloga uključujući korupciju, kriminal i zaostalo društvo
- Potreba za profesionalnim i socijalnim napredovanjem
- Loša cjelokupna situacija
- Bolje obrazovanje i profesionalne prilike
- Loša politička situacija, nesigurno okruženje, korupcija i prilike za bolji život bez stresa

Ovi razlozi ukazuju na raznolike motive koji se kreću od želje za boljim obrazovanjem i profesionalnim napredovanjem, preko potrebe za sigurnijim i naprednijim okruženjem, do generalnog nezadovoljstva trenutnim stanjem u zemlji.

Grafikon broj 14. Utjecaj medija i društvenih mreža na promovisanje kulture mira i nasilja

Prema rezultatima ankete, većina ispitanika (66.7%) smatra da se mediji i društvene mreže koriste za promovisanje kulture nasilja. Samo 1.6% ispitanika vjeruje da mediji i društvene

mreže promovišu kulturu mira, dok 31.7% smatra da ne doprinose ni promociji kulture mira ni nasilja. Ovi podaci sugeriraju da postoji percepcija da mediji i društvene mreže imaju negativan utjecaj na društvo u pogledu promocije kulturnih vrijednosti.

Ispitanicima je postavljeno i sljedeće pitanje: *Ukoliko želite još nešto reći o pitanju uloge mladih, ili želite navesti prijedloge, preporuke i sugestije kojima bi se unaprijedio položaj mladih u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, možete ih navesti ovdje.*

Ispitanici su naveli sljedeće: U kontekstu unapređenja položaja mladih u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, postoji nekoliko ključnih prijedloga i preporuka. Prvo, važno je omogućiti mladima pristup kvalitetnim edukacijama i seminarima o izgradnji mira kroz neformalno obrazovanje, što će obogatiti njihove živote novim znanjima i vještinama.

Uvođenje ovih tematskih cjelina u formalno obrazovanje može imati značajan utjecaj. Trebalo bi uključiti i različite nevladine organizacije koje mogu igrati ključnu ulogu u lokalnim zajednicama, kao i vjerske autoritete koji imaju značajan utjecaj na građane. Takođe, važno je omogućiti suradnju među školama iz različitih entiteta kroz projekte koji promiču zajednički rad i razumijevanje, kao što je inicijativa za očuvanje prirode. Pristup ne mora nužno uključivati novi predmet; umjesto toga, sadržaji mirovnog obrazovanja mogu se integrirati u postojeće predmete, naročito u humanističke i društvene nauke, te kroz časove odjeljske zajednice. Također, važno je osposobiti nastavnike i osoblje škola kako bi se promovirao mir i stvorilo okruženje koje potiče pozitivne stavove i vještine za izgradnju mira. Ovi koraci mogu doprinijeti stvaranju obrazovnog sistema koji ne samo da obrazuje, već i aktivno promiče kulturu mira.

Rezultati istraživanja ukazuju na nekoliko ključnih preporuka za unapređenje položaja mladih u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini. Ispitanici su istakli važnost integracije mirovnog obrazovanja u formalne i neformalne obrazovne programe, što bi mladima omogućilo sticanje novih znanja i vještina potrebnih za izgradnju mira. Takođe su naglasili značaj uloge nevladinih organizacija i vjerskih autoriteta u lokalnim zajednicama, te važnost međuentitetske saradnje kroz zajedničke projekte. Integracija mirovnih tema u postojeće predmete, kao i osposobljavanje nastavnog osoblja, ključni su za stvaranje obrazovnog sistema koji aktivno promoviše kulturu mira. Zaključno, istraživanje pokazuje da je obrazovanje o miru i saradnji neophodno za izgradnju održivog i kohezivnog društva u Bosni i Hercegovini.

VI ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Istraživanje i cjelokupan rad je pokazao da mladi u Bosni i Hercegovini, iako predstavljaju ključan dio društva, nisu dovoljno uključeni u procese izgradnje mira. Postoji jasna podjela među mladima – dok manji dio aktivno i svjesno sudjeluje u izgradnji mira, većina njih ostaje pasivna ili se priključuje nacionalističkim strankama koje promoviraju ratnu retoriku. Ovaj fenomen dodatno otežava postizanje trajnog mira i društvene kohezije.

Analizom teorijskog i historijskog konteksta mira, uključujući različite teorije međunarodnih odnosa, te ulogu socijalizacije, porodice, obrazovnog sistema, medija i društvenih mreža, došlo se do saznanja da je ključ za promjenu u primarnoj socijalizaciji unutar porodice. Naime, iskrivljeni stavovi i vrijednosti stečeni u ranom djetinjstvu otežavaju kasniju socijalizaciju kroz obrazovanje i utjecaj vršnjačkih grupa, što dovodi do formiranja negativnih stavova koji su teško promjenjivi.

Ovaj rad potvrđuje generalnu hipotezu da obrazovni sistem u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini ne pruža adekvatna znanja i vještine mladima na polju izgradnje mira, kulture dijaloga i pomirenja. Analizom prikupljenih podataka došlo se do jasnog zaključka da trenutni obrazovni sistem ne uspijeva dovoljno integrirati teme vezane za izgradnju mira i pomirenje u svoje kurikulume, što doprinosi sporom napretku u ovim ključnim oblastima.

Rezultati istraživanja ukazuju na to da postoje značajne praznine u obrazovnim procesima koje zahtijevaju adresiranje kroz dodatne inicijative u formalnom obrazovanju. Mladima je potrebna bolja priprema za razumijevanje i promovisanje kulture mira, što se može postići uvođenjem novih nastavnih predmeta, kao što su mirovno obrazovanje ili pedagogija mira, u školske kurikulume.

Pored toga, istraživanje je pokazalo da je nevladin sektor većinski prisutan u popunjavanju obrazovnih praznina, pružajući mladima dodatne prilike za sticanje znanja i vještina iz oblasti izgradnje mira. Uvođenje tematskih sadržaja o izgradnji mira u formalno obrazovanje ne samo da bi unaprijedilo obrazovni sistem, već bi doprinijelo i većem angažmanu mladih u društvenim procesima pomirenja i izgradnje mira.

Na osnovu ovih saznanja, preporučuje se razvoj i implementacija kurikularnih inovacija koje će omogućiti integraciju mirovnog obrazovanja u postojeće obrazovne strukture, te podrška i

saradnja sa nevladinim organizacijama u cilju pružanja dodatnih obrazovnih resursa i programa. Također, ključna je potreba za osposobljavanjem nastavnika i obrazovnih lidera kako bi se osigurala efikasna provedba ovih inicijativa i stvaranje obrazovnog okruženja koje potiče i zagovara kulturu mira.

Ovaj rad doprinosi razumijevanju trenutnih izazova u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine i pruža smjernice za buduće reforme koje će omogućiti jaču i stabilniju osnovu za izgradnju mira i pomirenja u društvu.

VII PRIJEDLOZI ZA UKLJUČIVANJE MLADIH U IZGRADNJU MIRA

7.1. Izrada kurikuluma za izgradnju mira u formalnom i neformalnom obrazovanju

Izrada kurikuluma za izgradnju mira može biti izuzetno važan i koristan korak kako u formalnom, tako i u neformalnom obrazovanju. Teme koje bi mogle činiti sadržaj kurikuluma su:

- *Razvoj socijalnih vještina* - kurikulum za izgradnju mira može pružiti strukturirane prilike za učenje socijalnih vještina kao što su komunikacija, saradnja, rješavanje konflikata i empatija. Ove vještine su ključne za izgradnju mira u zajednicama.
- *Prevenција konflikata* - integracija tema izgradnje mira u obrazovni kurikulum može pomoći u osnaživanju učenika s razumijevanjem uzroka konflikata i načina prevencije. To može doprinijeti stvaranju generacija koje su svjesne važnosti mira i nenasilja.
- *Multikulturalno razumijevanje* - kroz kurikulum, učenici mogu razviti razumijevanje i poštovanje različitosti, što je ključno za suživot u multikulturalnim zajednicama. Ovakvo obrazovanje može smanjiti stereotipe i predrasude.
- *Angažman zajednice* - Kurikulum može poticati aktivno sudjelovanje učenika u zajednici. Učenici bi mogli sudjelovati u projektima koji promiču mir, toleranciju i društvenu pravdu.
- *Jačanje emocionalne inteligencije* - Kurikulum može uključivati i razvoj emocionalne inteligencije, čime se potiče samosvijest, samoregulacija i motivacija, ključni elementi za izgradnju mira na individualnom i kolektivnom nivou.

Sve ove komponente mogu doprinijeti stvaranju društva koje zagovara mir, toleranciju i saradnju. Važno je prilagoditi kurikulum specifičnostima zajednice i uzeti u obzir dob i razvojni stepen učenika kako bi se postigao najbolji učinak. Također, kombinacija formalnog i neformalnog obrazovanja može pružiti holistički pristup izgradnji mira.

VIII SKRAĆENICE

- BiH - Bosna i Hercegovina
- bh. - bosanskohercegovački
- OHR - Ured visokog predstavnika
- PIC - Vijeće za provedbu mira
- UN - Ujedinjene nacije
- UNPROFOR - Zaštitne snage Ujedinjenih nacija
- EUFOR - Snage Evropske unije
- UNHCR - Agencija Ujedinjenih nacija za izbjeglice
- NATO - Sjevernoatlantski savez
- SFOR - Stabilizacijske snage
- OSCE - Organizacija za europsku sigurnost i suradnju
- UNICEF - Fond Ujedinjenih nacija za djecu
- WFP - Svjetski program za hranu
- YIHR - Inicijativa mladih za ljudska prava
- PBN - Mreža za izgradnju mira
- CPCD - Centar za promociju civilnog društva
- MKSJ - Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
- UNDP - Program Ujedinjenih naroda za razvoj
- NVO - nevladine organizacije
- CIVITAS - Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava
- ASuBiH - Asocijacija srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini

IX POPIS LITERATURE

1. Berger, Peter and Luckmann, Thomas (1966) *The social construction of reality*. Harmondsworth: Penguin Book.
2. Beridan, Izet (2003) *Konflikti*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.
3. Beridan, Izet, Tomić, M. Ivo i Kreso, Muharem, *Leksikon osnovnih vojnih i ratnih političko pravnih pojmova* (Sarajevo, 1996) str. 144.
4. Bertho, Alain (2020) *Djeca haosa. Esej o vremenu mučenika*, re: politiko, Udruženje Mreža za izgradnju mira, Sarajevo.
5. Brounéus, Karen (2007) *Reconciliation and Development*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Berlin.
6. Čamo, Merima, Osmić, Amer (2020) "Dječija igra u kibernetičkom dvorištu", *Društvene i humanističke studije – DHS*, 4 (13), 367-380.
7. Ćosić, Selma, Ćurak, Nerzuk, *Nauka o miru (hrestomatija za internu upotrebu)* Sarajevo, 2017.
8. Ćosić, Selma, Ćurak, Nerzuk, *Nauka o miru (hrestomatija za internu upotrebu)* Sarajevo, 2019.
9. Ćurak, Nerzuk 2016, *Rasprava o miru i nasilju - (geo)politika rata - (geo)politika mira - studije mira*, Buybook, Sarajevo/Zagreb
10. Dautović, Kenan, *Prevenција konflikata u međunarodnim odnosima*, Preporod, Travnik, 2007.
11. David, Charles-Philippe (2001), *Alice in Wonderland meets Frankenstein: Constructivism, realism and peacebuilding in Bosnia*, "Contemporary Security Policy", Vol. 22, No. 1: 1–30.
12. Deklaracija Ujedinjenih nacija i Program akcije o kulturi mira iz 1999. (rezolucija A/53/243) <http://www.un-documents.net/a53r243.htm>
13. Galtung, Johan 2009, *Mirnim sredstvima do mira*, Službeni glasnik i NVO Jugoistok XXI, Beograd
14. Gray, John (1999) *Liberalizam*. Zagreb: Politička kultura, str. 11-13.
15. Jackson, R., Sørensen, G. 2010. *Introduction to International Relations, Theories and Approaches*, 4th edition. New York: Oxford University Press.
16. Jović, Dejan (2013) *Teorije međunarodnih odnosa: Realizam*. Zagreb: Politička kultura

17. Jović, Dejan (2014) Liberalizam u međunarodnim odnosima: teorija i praksa. U: Jović, D. (ur.): Liberalne teorije međunarodnih odnosa. Zagreb: Fakultet političkih znanosti: 15-52.
18. Jović, Dejan (ur.). (2016). Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
19. Jović, Dejan (2018) Izgradnja mira u teorijama međunarodnih odnosa: primjenjivost na regiju Zapadnog Balkana, Sveučilište u Zagrebu: Fakultet političkih znanosti.
20. Klaić, Bratoljub, Rječnik stranih riječi, Nakladni zavod MH, Zagreb, 1987.
21. Khondker, Habibul Haque and Schuerkens, Ulrike (2014) Social transformation, development and globalization, Sociopedia, DOI:10.1177/205684601423.
22. Kržalić, Armin, Hadžović, Denis, Dizdarević, Emsad i Mihajlović, Sanja PREGLED REFORME SIGURNOSNOG SEKTORA U BOSNI I HERCEGOVINI, Centar za sigurnosne studije, Sarajevo, 2012.
23. Lederach, John Paul, Little Book of Conflict Transformation: Clear Articulation Of The Guiding Principles By A Pioneer In The Field (Justice and Peacebuilding) Good Books, New York, 2003.
24. Lederach, John Paul, *Building Peace: Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, United States Institute of Peace Press, Washington, DC 1997, str. 20.
25. Lederach, John Paul, *Conflict Transformation*, Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. 2003, str. 23-30.
26. Milić, Anđelka (2007) Sociologija porodice: kritika i izazovi, Čigoja štampa, Beograd.
27. Muradov, Ibrahim (2021) Introduction to International Peace and Conflict Studies. Textbook /Ibrahim Muradov; Ministry of Education and Science of Ukraine DniproUniversity of Technology. Dnipro: NTU «DP», 2021. – 114 p.
28. Nikodem, Krunoslav, Jasna Kudek Mirošević, Silvija Bunjevac Nikodem (2014), 'Internet i svakodnevne obaveze djece', Socijalna ekologija, 23(3), 211-236.
29. Report of the Secretary-General, An Agenda for Peace Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping, New York, Security Council on 31 January 1992.
30. Luša, Đana (2014) Kritike liberalne teorije demokratskog mira, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, Politička misao, god. 51, br. 3, 2014, str. 31-53.
31. Tadić, Ljubomir, *Politološki leksikon* (Beograd: Leksika, 1996), str. 132.

32. Taksás, Balázs *ROLE OF PEACEBUILDING IN CONTEXT OF ECONOMIC SECURITY, ECONOMICS AND MANAGEMENT*, New York, 2015. str. 79.
33. Termiz, Dževad, Metodologija društvenih nauka – drugo dopunjeno i prošireno izdanje, NIK „Grafit“, Lukavac, 2009. Str. 220.
34. Termiz, Dževad, Specifičnosti metodologije istraživanja u bezbjedonosnoj djelatnosti, Univerzitet u Sarajevu Fakultet političkih nauka, Sarajevo, 2014. Str. 43. i 28.
35. Senghaas, Dieter i Eva Senghaas 1996. “Si vis pacem, para pacem - Refleksije o jednom savremenom konceptu mira”, u Berthold Meyer, op.cit. 245-275.
36. Shachter, Burt i Seinfeld, Jeffrey, 1994. *Personal Violence and the Culture of Violence*, Oxford University Press
37. Skelly, James M. (2002) A Constructivist Approach to Peace Studies, *Peace Review* 14(1):57-60
38. Puhalo, Srđan, Petrović Nebojša i Perišić, Neda (2010) *Spremnost na pomirenje u Bosni i Hercegovini*, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo.
39. Rebihić Nikšić, Edina i Smajović, Amina (2021) *Socijalizacija mladih u prirodnom i virtualnom okruženju, DHS-Društvene i humanističke studije: časopis Filozofskog fakulteta u Tuzli*, 16:457-480.
40. Rot, Nikola (1972) *Osnovi Socijalne psihologije - Socijalizacija*, Zavod za udžbenike, Beograd
41. Slatina, Mujo (2006) *Od individue do ličnosti*, Dom štampe, Zenica.
42. Sriram, Chandra Lekha and Wermester Karin et al., *From Promise to Practice: Strengthening UN Capacities for the Prevention of Violent Conflict*, Lynne Rienner Publishers, London, 2003. Str.13-29.
43. Wurtzbacher, Gerhard (1974) *Socialization-Enkulturation-personalization*, in: (G. Wurzbacher ed.): *Ibid*, pp. 1-31.

Internet izvori:

1. Bašić, Esmir, *Kultura dijaloga*, Bošnjaci – web magazin, 2011. Pristupljeno 19. 01. 2022. Dostupno na: <http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=40456>
2. CIVITAS - Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava, dostupno na: <https://civitas.ba/projektgradjanin/>
3. Felice, Celina i Wisler, Andria (2007) *The Unexplored Power and Potential of Youth as Peace-builders*, Semantic Scholar. Dostupno na:

- <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Unexplored-Power-and-Potential-of-Youth-as-Felice-Wisler/7235c75090a98cb2d63fc6394631addec5b0b54c>
4. How Social Media Affects Your Teen’s Mental Health: A Parent’s Guide, Kathy Katella, dostupno na:
<https://www.yalemedicine.org/news/social-media-teen-mental-health-a-parents-guide#:~:text=Some%20researchers%20think%20that%20exposure,feelings%20of%20exclusion%20in%20adolescents>.
 5. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 20. 01. 2022. Dostupno na:
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56923>
 6. Medica Zenica, dostupno na: <https://medicazenica.org/statistika/>
 7. Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) dostupno na:
<https://www.icty.org/bcs/o-mksj>
 8. Put u partnerstvo za mir: Izvještaj Komisije za reformu u oblasti odbrane, Sarajevo, 2003. <https://plus.cobiss.net/cobiss/bh/bs/bib/psbih/512122317>
 9. Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi - OSCE (2018) „Dvije škole pod jednim krovom“ Najvidljiviji primjer diskriminacije u oblasti obrazovanja u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/5/404993.pdf>
 10. Science Direct, Family Socialization, dostupno na:
<https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/family-socialization#:~:text=Socialization%20is%20the%20process%20by,the%20focus%20of%20this%20article>.
 11. Terzić, Almir, 2022, Anadolu Agency, dostupno na:
<https://www.aa.com.tr/ba/balkan/dan-d%C5%BEamija-u-bih-podsje%C4%87anje-na-614-sru%C5%A1enih-d%C5%BEamija-i-stotine-drugih-vjerskih-objekata-u-ratu/2581382>
 12. USAID, *Priručnik: Društvena transformacija i pomirenje u Bosni i Hercegovini*, 2021. Pristupljeno: 22.01.2021. Dostupno na:
<https://www.karunacenter.org/wp-content/uploads/2020/12/BiH-STaR-Manual-BOS-Final-rev.pdf>
 13. Ustav Republike Srpske, Članovi: 7 i 38, „Službeni glasnik Republike Srpske“, broj 21/92,
https://www.narodnaskupstinars.net/sites/default/files/upload/dokumenti/ustav/lat/ustav_republike_srpske.pdf

X POPIS SHEMA I GRAFIKONA

1. Shema br. 1. Piramida izgradnje mira
2. Shema br. 2. Civilizacijski heksagon
3. Grafikon broj 1. Spolna struktura ispitanika/ca
4. Grafikon broj 2. Dobna struktura ispitanika/ca
5. Grafikon broj 3. Mjesto prebivališta ispitanika/ca
6. Grafikon broj 4. Nivo obrazovanja/ zaposlenja
7. Grafikon broj 5. Učešće mladih u programima, seminarima i radionicama
8. Grafikon broj 6. Volja mladih ljudi da učestvuju na radionicama i seminarima
9. Grafikon broj 7. Poznavanje nevladinih organizacija i učestvovanje u njihovim programima
10. Grafikon broj 8. Obrazovni sistem Bosne i Hercegovine
11. Grafikon broj 9. Uvođenje novih predmeta u formalno obrazovanje
12. Grafikon broj 10. Utjecaj roditelja na formiranje mišljenja
13. Grafikon broj 11. Država i osjećaj sigurnosti
14. Grafikon broj 12. Povjerenje građana/ki u institucije Bosne i Hercegovine
15. Grafikon broj 13. Napuštanje Bosne i Hercegovine
16. Grafikon broj 14. Utjecaj medija i društvenih mreža na promovisanje kulture mira i nasilja

XI PRILOZI

Prilog br. 1- Obrazac anketnog upitnika

Univerzitet u Sarajevu

Fakultet političkih nauka

Odsjek Sigurnosne i mirovne studije

Kandidatkinja za master tezu: Amina Mihaljević, 864/II-SPS

Ovaj anketni upitnik je anoniman i služi isključivo za potrebe istraživanja završnog Master rada na temu: "Uloga mladih u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini". Mir i izgradnja mira su jedan od preduslova za nesmetan razvoj društva i države. Pozitivan utjecaj na kulturu dijaloga i nenasilno rješavanje sukoba mogući su kroz okupljanje mladih na edukativnim programima i radionicama. Upravo o ovome govori mirovni istraživač John Paul Lederach kroz koncept „pomirenje-kao-susret“ tj. da se mladima treba obezbijediti prilika i prostor za okupljanje. Nakon čega se postavlja pitanje da li mladi iz različitih dijelova Bosne i Hercegovine zaista žele da se okupljaju, upoznaju i druže. Rezultati ovoga istraživanja i sam završni rad ponudit će moguće odgovore i preporuke na problemska pitanja koja su definirana u teorijsko-metodološkom dijelu magistarskog rada. Stoga Vas molimo da na pitanja odgovarate iskreno.

IDIO

Pitanja o socio-demografskim obilježjima

1. Spol: M /Ž

2. Dob:

- 14-18 godina
- 19-25 godina
- 26-35 godina

3. Mjesto prebivališta:

- Federacija Bosne i Hercegovine
- RS
- Brčko Distrikt

4. Nivo obrazovanja/ zaposlenje:

- Osnovna škola

- Srednja škola
- Prvi ciklus studija
- Drugi ciklus studija
- Treći ciklus studija
- Zaposlen/na
- Nezaposlen/na

II DIO - Pitanja o predmetu istraživanja

Napomena: Upitnik je anonimn, a rezultati istraživanja koje provodimo će se koristiti isključivo za ovo istraživanje.

1. Da li ste učestvovali na nekom programu, seminaru ili radionici na temu izgradnje mira?

DA / NE

2. Rado bi učestvovao/la na radionicama i seminarima izgradnje mira?

DA / NE

3. Da li ste upoznati sa radom neke od navedenih nevladinih organizacija ili ste možda učestvovali na nekom od njihovih programa?

- Centar za izgradnju mira iz Sanskog Mosta
- Youth for Peace
- Mali Koraci
- Centar za razvoj mladih - PRONI
- Nisam upoznat/a niti sam učestvovao/la ni u jednoj od navedenih organizacija

4. Navedite da li ste i u kojoj nevladinoj ili međunarodnoj organizaciji uzeli učešće, ili ste upoznati sa njihovim radom, ako prethodno nije pomenuta?

5. Obrazovni sistem u Bosni i Hercegovini pruža adekvatna znanja i vještine mladim ljudima na polju izgradnje mira?

- U potpunosti se slažem
- Uglavnom se slažem
- Neodlučan/na sam
- Uglavnom se ne slažem
- Uopće se ne slažem

6. Smatrate li neophodnim uvođenje novih predmeta u formalno obrazovanje koji bi obuhvatali teme kao što su: dijalog, nenasilno rješavanje sukoba i kulturu sjećanja kao cjeline koje čine obrazovanje za mir?

DA / NE

7. Da li roditelji imaju veliki utjecaj na formiranje vašeg mišljenja o drugim etničkim, nacionalnim ili religijskim skupinama?

DA / NE / Djelimično

8. Smatrate li da država čini dovoljno u tome da se građani osjećaju sigurno?

- Da, u potpunosti
- Djelimično čini
- Ne, ne čini dovoljno
- Neodlučan/na sam

9. Imate li povjerenje u institucije Bosne i Hercegovine?

- Da, u potpunosti
- Djelimično čini
- Ne, ne čini dovoljno
- Neodlučan/na sam

10. Da li biste napustili Bosnu i Hercegovinu?

DA / NE

11. Ukoliko je Vaš odgovor DA na prethodno pitanje, navedite zašto?

12. Da li se mediji i društvene mreže koriste za promovisanje kulture mira ili promovisanje kulture nasilja?

- Promovisanje kulture mira
- Promovisanje kulture nasilja
- Niti jedno niti drugo

13. Ukoliko želite još nešto reći o pitanju uloge mladih, ili želite navesti prijedloge, preporuke i sugestije kojima bi se unaprijedio položaj mladih u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, možete ih navesti ovdje.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

Stranica 1 od 76

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sigurnosne i mirovne studije

Predmet: _____

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Amina Mihaljević Čidić

Naslov rada: Uloga mladih u izgradnji mira u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 77

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
